№ 152 ՇԱԲԱԹ 13 ՅՈՒԼԻՍԻ

1913

ՔԱՌԱՍՈՒՆԵՐԿՈՒԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

ՇԱԲԱԹ 13 ՅՈՒԼԻՍԻ № 152

ՄՇԱԿ

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի. կէս տարվանը և 7 ամսվանը 6 րուբլի.
Առանձին համարները ԱՄԷՆ ՏԵՂ 5 ԿՈՊ.
Թիֆլիսում գրվում են խմբագրատանը.
Մեր հասցէն՝ Тифлисъ, редакція «Мшакъ» Сергіевская ул. № 5.
Tiflis, Rédaction „Mschak"
Խմբագրատան տէլէֆօն № 2—53.

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 (բացի կիրակի և տօն օրերից)
Յայտարարութիւն ընդունվում է ամէն լեզուով
Յայտարարութիւնների համար վճարում են խտաքանչիւր տողատեղին 10—20 կոպ.
Տպարանի տէլէֆօն № 67.

ՄՇԱԿ

Հասցէն՝ ТИФЛИСЪ, Редакція „МШАКЪ".
TIFLIS, Rédaction du journal „MSCHAK".

ՅՈՒԼԻՍԻ 1-ԻՑ ՄԻՆՉԵՒ ՏԱՐՎԱՑ ՎԵՐՋԸ 6 ՌՈՒԲ.

Բաժանորդագրվել կարելի է իւրաքանչիւր ամսի 1-ից սկսած:

Հասցէն փոխելու համար պէտք է ուղարկել նաեւ հին հասցէն եւ 40 կ. նամականիշ: ՀԻՆ ՀԱՍՑԷՆ եւ 40 կ. չուղարկողների խնդիրները՝ հասցէն փոխելու վերաբերմամբ՝ ԿԸ ԹՈՂՆՎԷՆ ԱՆՀԵՏԵՒԱՆՔ:

Յայտարարութիւնների համար պիտի վճարել I երեսի վրա իւրաքանչիւր տողատեղին (պետիտ)—20 կ., IV երեսի վրա—10 կոպ.:

Կովկասից դուրս գտնվող անձերի և հիմնարկութիւնների յայտարարութիւնները ընդունվում են՝ Մոսկվայում—Центральная Контора Объявленій Торг. Дома Л. и Э. Метцль и К°, և նրա բաժանմունքներում—Պետերբուրգում՝ Морская, 11, Վարշավայում՝ Маршальковская, 130, Վիլնօյում՝ Большая 38, Պարիզում՝ 8 Площадь Биржи.

1913 թւի տարեկան բաժանորդները, որոնք առ 1-ն յունվարի 1914 թ. լրիւ վճարած կլինեն բաժանորդավճար 10 րուբլին, ձրիաբար կը ստանան հետեւեալ 2 գրքերը. 1) «Մշակ» եւ հայ կինը», 2) «Մշակի» քառասնամեակ»:

ԱՊԱՌԻԿ ԲԱԺԱՆՈՐԴԱԳՐՈՒԹԻՒՆ ԿԱՄ ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆ ՉԷ ԸՆԴՈՒՆՎՈՒՄ

ԱՐԱԲԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

Թիւրքական գործողների առաջ հայկական հարցի հետ միաժամանակ հանդէս է եկել և արաբական հարցը:

Արաբախօս տարրերը, ապատագրական շարժումներով տարւած, առնում են մի շարք պահանջներ, որոնց գլխաւոր էութիւնը կայանում է նրանում, որ այդ տարրերը պահանջում են յարգանք դէպի իրանց ինքնավարական ձգտումները, դէպի տեղական առանձնայատկութիւնները, դէպի արաբական լեզուի քաղաքացիական իրաւունքները:

Արաբախօս տարրերի ներկայացուցիչները, հաւաքվելով Պարիզում, կազմեցին համագումար, որտեղ նրանք պարզում էին իրանց ձգտումները, ձեւակերպում իրանց պահանջները և մշակում գործելակերպեր իրանց համար:

Օսմանեան կառավարութիւնը շատ ծուռ նայեց այդ համագումարի կազմակերպելուն և փորձ արաւ արգելք լինելու նրա կայանալուն. բայց համագումարի գաղափարը անձնուէր կուսակիցներ և ջատագովներ շատ ունէր, ուստի Երիտասարդ-Թիւրքիայի հոգատար և խորհրդատու դերը ոչ մի հետեւանք չունեցաւ և արաբական համագումարը իր անելիքը արաւ:

Արաբական տարրերը իրանց իրաւունքները թանգ են գնահատում և մտադիր չեն զիջել նրանց պոլսական քաղաքագէտներին, մանաւանդ որ այլ եւս չեն հաւատում Բօսֆօրի խոստումներին և հաստատապէս որոշել են պաշտպանել իրանց բռնած դիրքերը ամուր կերպով:

Կ. Պոլիսը, որքան էլ թեք նայէր արաբական յաւակնութիւններին, այնու ամենայնիւ տեսնում էր, որ իր հեղինակութիւնը այլեւս առաջվանը չէ և իր որամադրութիւնները հաշւի չեն առնվում արաբական տարրերի կողմից, մինչդեռ Թիւրքիայի հանգամանքները այնպէս են, որ եթէ հայերը, արաբները, քիւրդերը և ուրիշ տարրերը սկսեն անկախ քայլերով շարժվել, այն ժամանակ շատ ծանր վիճակ կը ստեղծվի Բարձր Դրան համար: Ուստի Թիւրքիան որոշեց փոխել իր ծրագիրը և սկսեց ցոյց տալ ուշադիր վերաբերմունք դէպի արաբական պահանջները:

— Կարելի է համաձայնութեան գալ արաբական ներկայացուցիչների հետ,— յայտնեցին Կ. Պոլսում,— և հնարաւոր է բանակցութիւններ վարել փոխադարձ և համերաշխ գործողութիւններ մշակելու համար:

Որքան անկեղծ է օսմանեան կառավարական գործողների այդպիսի յայտարարութիւնը՝ դժուար կարելի է մի ճիշդ բան ասել. բայց որ Կ. Պոլիսը զգացել է արաբական պահանջների ոյժը և որ պէտք է լուրջ հաշւի առնել այդ պահանջների հեղինակների հետ, դա անկասկած է:

Արաբական հարցը գալիս է կրկին և կրկին յիշեցնելու օսմանեան գործողներին, որ Թիւրքիայի միակ փրկութիւնը նրա բաղկացուցիչ մասեր կազմող ազգերի ինքնավարութեան մէջն է և որ Թիւրքիան կարող է գոյութիւն պահպանել, երբ նա կը տայ ազատ զարգացման միջոցներ այն ազգերին և ժողովուրդներին, որոնք ապրում են կայսրութեան մէջ:

Պատմութիւնը զանազան ուղիներով պարզել է և պարզում է օսմանեան գործողներին՝ թէ պետութիւնը կարող է գոյութիւն պահպանել միայն ապակենտրոնացման ճանապարհով, օսմանեան պետութեան մէջ ապրող ժողովուրդների քաղաքակրթական հիմնական պահանջների բաւարարութեամբ:

Եւ որքան Բօսֆօրի վարչութիւնը շուտ և ուշադիր կերպով ունկնդիր լինի պատմութեան ձայնին և ցուցումներին, այնքան վաղ կը սկսվի պետութեան վերածնութիւնը. բայց արդեօք անկեղծ կերպով նա ոտք կը դնէ գործունէութեան այդ հաստատուն հողի վրա—ահա հարց:

Ս. Քալանթար

ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԸ

ԼՈՒՐԵՐ ՀԱՅԿԱԿԱՆ ՀԱՐՑԻ ՄԱՍԻՆ

Էրզրումից հաղորդում են, որ խլրտումներ են տիրում Սասունի քիւրդերի մէջ:

Խնուսում երկու քիւրդ աշիրէթների միջեւ տեղի է ունեցել ընդհարում:

Լազիստանում ստատկանում են յուզումները, ըստ որում զօրքերի հետ ունեցած ընդհարումի միջոցին սպանվել է երեք զինւոր ու մի ժանդարմ:

Օշնագօյում սպանված է ժանդարմների հարիւրապետը:

—

Թիւրքական ներքին գործերի մինիստրութիւնը, ի հերքումն Կ. Պոլսի հայոց պատրիարքարանի տեղական լրագիրներին հաղորդած այն տեղեկութեան, թէ Ալաշկերտի Խաճվուր (Համզէդ պէտի լինի) գիւղացի՝ Ռուսաստանից վերադարձող 7 հայերից երկուսը կորել են, իսկ հինգն էլ Ջան-կորդօն կոչված վայրում թիւրք զինւորների կողմից սպանված, ուղարկել է լրագիրներին հետեւեալ «ճշգրիտ» տեղեկութիւնը, որը հաղորդվել է Էրզրումի կուսակալութիւնից.

«Ասկէ քանի մը օր առաջ, Ալաշկերտի սահմանագլխի 10-րդ վաշտին սահմանին մէջ ինկող Դելի Գաչարլըէն (Ռուսիայէն) սահմանագլուխը կարելով մեր կողմը անցնիլ ուզող ինը հոգինոց խումբ մը չի հնազանդիր պահակագնդի «կեցի՛ր» հրամանին և կը սկսի փախչիլ: Ասոր վրայ կը կրակուի և ինը հոգինոց խումբէն հինգը մեռած վիճակի մէջ ձեռք կանցնին մեր կողմը՝ սահմանագլուխէն 500 մետր հեռաւորութեամբ տեղ մը. իսկ միւսները կը յաջողին Ռուսիոյ կողմը փախչիլ: Կը հաղորդուի թէ յիշեալ անձերը հայ փախստականներ էին. ըստ այժմ իրողութիւնը կը ճշդուի»:

ԹԻՒՐՔԻԱՆ ԵՒ ՌԷՖՕՐՄՆԵՐԸ

I

Առաջին անգամը չէ, որ Թիւրքական բարբարոսութիւնները խօսեցնել են տալիս սրտացաւ մամուլին և խելօք քաղաքագէտներին: Եզրակացութիւնը՝ ինչպէս միշտ, նոյնպէս և այսօր այն է, թէ Թիւրքիայի մէջ տիրապետող անօրմալ դրութիւնը վերնասել է և վնասում է հէնց իրան՝ Թիւրքիային, որ երկիրը վաղուց ի վեր կարօտ է արմատական ռէֆօրմների, որոնցով ամենից առաջ և ամենից շուտ կօգտվի Թիւրքիան...

Չը գիտենք այսպէս դատողները իրանց կարծիքի մէջ անկե՞ղծ են արդեօք թէ ոչ. այնու ամենայնիւ հակառակ կարծիք յայտնողներ չեն եղել:

Այսօր էլ նոյն մտքով բարեկամական քարոզներ է որ կարդում են Թիւրքիայի գլխին:

Ի հարկէ՝ կան ճշմարտութիւններ, որոնց մասին միշտ պէտք է կրկնել, մինչեւ որ նրանք յաղթող հանդիսանան, բայց ինչ վերաբերում է ռէֆօրմների օգտակարութեան, մենք գտնում ենք, որ այդ ճշմարտութիւնը ունի իր ստուերը, որի մասին խորին լռութիւն է պահպանվում: Եւ համոզված ենք, որ շատերի մէջ ծագած կը լինի այն հարցը, թէ արդեօք այդ բոլոր բարեկամական քարոզները, որ տասնեակ տարիների ընթացքում պարբերաբար կարդացվել են Թիւրքիայի գլխին, նման չե՞ն գայլի գլխին աւետարան կարդալուն:

Չը պէտք է երեխայական միամտութեամբ կարծել, թէ Թիւրքիան չէ հասկանում բարենորոգումների նշանակութիւնը կամ չը գիտէ, որ իր պետութիւնը հասել է կործանման շեմքին շնորհիւ երկրի մէջ թագաւորող անարդարութեան և այն բարբարոսական հալածանքների, որոնց ենթակայ է եղել ժողովրդի մի մասը: Ընդհակառակը այդ ճշմարտութիւնը Թիւրքիան ուրիշից լսելու կարիք չունի:

Անցեալ արիւնոտ տարիներում, երբ հայ տարրը ենթարկված էր քիւրդական արհաւիրքին, իսկ մեծ պետութեանց դեսպանները Կ. Պոլսում ռէֆօրմների նոր ծրագիր էին մշակում (1895 թ.), տողերիս գրողը առիթ է ունեցել լսելու Թիւրքիայի այն ժամանակվայ հեղինակաւոր շրջանների կարծիքը, որոնք ամենքն էլ խոստովանում էին ռէֆօրմների անհրաժեշտութիւնը և փրկարար նշանակութիւնը, միայն թէ միշտ խօսքը վերջացնում էին մի խորհրդաւոր բայց-ով:

Ահա այս «բայց»-ի մէջ է ամբողջ չարիքը, որի մասին ոչ մի թիւրք ձեզ բացատրութիւն չի տայ:

Մնում է, որ մենք աշխատենք լուծելու այն առեղծուածը, որով բնական հարստութիւններով օժտված այդ երկիրը փչում է իր վերջին շունչը, որի ծանրութեան տակ տառապում են միլիօնաւոր մարդիկ:

II

Եւրօպական մամուլն ու դիւանագէտները, որոնց հետ և մենք, զանազան վարիանտներով ապացուցանելով ռէֆօրմների օգտակարութիւնը, չենք քաշվում մեր զարմանքը յայտնել Թիւրքիայի կառավարութեան հասցէին, որ նա մի այդքան պարզ ճշմարտութիւն չէ հասկանում և պատճառ է դառնում իր պետութեան առաջնականական քայքայման:

Արդեօք մենք անկե՞ղծ ենք, մենք մեր ասածին հաւատու՞մ ենք:

— Ո՛չ:

Եթէ մենք անկեղծ լինէինք, պէտք է ասէինք, որ իրաւ՝ ռէֆօրմները անհրաժեշտ են և օգտակար, բայց տնտեսական ու սօցիալական իրաւահաւասարութիւնը հաւասար չափով դիւրէ ձեռնտու չէ ոչ օսմանեան կառավարութեանը և ոչ նրա մահմեդական ժողովրդին:

Եթէ այդպէս լինէր, Թիւրքիան չէր յապաղի հարկաւոր բարենորոգումները մտցնելու իր երկրի մէջ:

Չէ որ Թիւրքիան, որպէս պետութիւն, չէր կարող նմանվել այն հասանին, որ թոյլ է տալիս իր մի աչքը հանել, ընկերոջը երկու աչքից զրկելու համար, չէր կարող ինքն իրան ենթարկել պարբերական անդամահատութեան, պատերազմների սպառնալիքին և մինչեւ անգամ քաղաքական գոյութիւնը կորցնելու վտանգին միմիայն նրա համար, որ իր քրիստոնեայ հպատակները օր ու արեւ չը տեսնեն:

Մենք գիտենք, որ նոյնիսկ լուսաւոր պետութիւնների դիւանագիտական բառարաններից վաղուց դուրս են ձգված մարդասիրութիւն, խիղճ, արդարութիւն և այլ նման գաղափարները. որ սրանք այլեւս քաղաքականութիւնը ղեկավարող, հրահանգող ֆակտօրներ չեն. որ քաղաքական որոշ, թէեւ ննչին նպատակի հասնելու համար շատ անգամ են զոհվել նման թանգագին գաղափարներ:

Միթէ կասկած կա՞յ, որ հայի դարաւոր տառապանքը արդիւնք չէ շահագրգիռ պետութիւնների անվերջ մրցակցութեան:

Թիւրքիան էլ, որպէս պետութիւն, իր ուրոյն քաղաքականութիւնն ունի, և սխալ կը լինի մտածել, թէ հայի ազգութիւնն ու կրօնը որեւէ դեր են խաղում նրա կրած հալածանքների մէջ պետութեան կողմից: Չը պէտք է մոռանալ, որ Թիւրքիայում տիրապետող ազգ չը կայ, որպէս Ռուսաստանում՝ ռուսը, Ֆրանսիայում՝ ֆրանսիացին, Գերմանիայում՝ գերմանացին, նոյնիսկ փոքրիկ Պարսկաստանում՝ պարսիկը: Եթէ մի կողմ թողնենք իսլամի կրօնը, կը տեսնենք, որ Թիւրքիայի մահմեդական ժողովուրդը բաղկացած է զանազան տարբեր ցեղերի ու ազգերի խառնուրդից. այնտեղ կան թիւրքեր, թաթարներ, չերքէզներ, լազեր, քիւրդեր, արաբներ և այլն: Սա երեւոյթ որոշ մեծամասնութիւն կազմում են միմիայն արաբներն ու քիւրդերը, բայց սրանք էլ ունեն իրանց ցեղական մանր ստորաբաժանումները: Եւ սրանցից իւրաքանչիւրը իրանց բնաւորութեամբ, կեանքի պայմաններով, աւանդութիւններով և ներքին այլ առանձնայատկութիւններով նոյնքան տարբեր է միւսից, որքան հայը:

Ուրեմն, որ օսմանեան կառավարութիւնը հալածել է ու հալածում է հային, այդ նրա համար չէ, որ նա հայ է ու քրիստոնեայ: Մենք յաճախ լսում ենք «ազգային ու կրօնական ֆանատիկոսութիւն» բառերը, և քիչ է մնում որ դրանք ընդունենք որպէս միակ չարիք: Ճիշդ է, որ դրացի այլացեղ և այլակրօն տարրերը հային հալածում են յանուն կրօնի և ազգութեան, բայց ցեղական և կրօնական տարբերութիւնը կառավարութեան ձեռքում ծառայում է որպէս զէնք միայն, իր ուրոյն քաղաքական ծրագրի կամ նպատակի իրականացման գործում:

Դառնանք խորհրդաւոր «բայց»-ի լուծմանը:

Ա. Ց. Մուրադեան

Սամարղանդ

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ՊԱՏԵՐԱԶՄԸ

ԲԱԼԿԱՆԵԱՆ ԳԺՏՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

(Պետերբուրգի Հեռ. Գործ.)

11 յուլիսի

Լօնդօն.—Դեսպանների խորհրդաժողովի նիստում, որը տեւեց $3^1/_2$ ժամ, բոլոր պետութիւնները միաձայն վճռեցին պահանջել Թիւրք-բուլղարական Էնոս-Միդիա սահմանագծի անխախտ պահպանելը: Նիստի ժամանակ հեռագիր ստացվեց, որ թիւրքերը մի քանի տեղերում անցել են արդէն նախկին բուլղարական սահմանը և գնում են Հին Զագօրայի և Ֆիլիպպօպոլի վրա:

—

Սօֆիա.—Թիւրքերը հրի ճարակ են դարձնում բուլղարական սահմանների գիւղերը: Նրանք հասել են Կըզըլ-Աղաչ-Եամբօլա ճանապարհին ընկած Կարապչա գիւղին: Ազգաբնակութիւնը սարսափահար փախչում է երկրի ներսերը:

—

Սօֆիա.—Թիւրքական զօրքերի Բուլղարիայի սահմանները խուժելը ի նկատի առնելով, Ֆերդինանդը հեռագրով դիմեց մեծ վեզիրին, պահանջելով անմիջապէս յետ կանչել թիւրքական զօրքերը, որոնց առաջխաղացութիւնը նոր լուրջ բարդութիւններ պէտք է ստեղծէ և արգելք դառնայ Բուլղարիայի և Թիւրքիայի միջեւ հիմնաւոր բարի յարաբերութիւնները վերականգնվելուն: Ֆերդինանդը դիմել է նաեւ օտար պետութիւնների դեսպաններին նոյն նպատակով:

Վլասինում սերբերի յարձակումները յետ են մղված: Ստրումօյի և Բրէգալնիցիայի հովիտից առաջ շարժվող յունական զօրասիւնը, շրջապատվելով բուլղարներից, վերջիններիս սպանիչ կրակի տակ նահանջեց խոշոր կորուստներով: Բուլղարական զօրքերի դրութիւնը լաւ է:

—

Պրագա.—Չեխական մամուլը հաւանութիւն չէ տալիս այն բանին, որ Սերբիան պաշտպանում է Ռումինիայի և Յունաստանի ծայրայեղ պահանջները: «Ունիօնը» Սերբիայի դաշնակցութիւնը Բուլղարիայի դէմ համարում է դաւաճանութիւն սլաւօնական գործին: «Չեշսկ. Սլովօ» պահանջում է սերբերից աջակցել Բուլղարիային, որպէսզի գերակշռութիւնը Բալկաններում միայ սլաւօնների կողմը:

—

Սօֆիա.—Պալատում արտաքին գործերի մինիստրի ներկայութեամբ հաւաքվել էին պետութիւնների ներկայացուցիչները, որոնց Ֆերդինանդ թագաւորը դիմեց հետեւեալ խօսքերով. «Ես մտադիր եմ բողոքել Եւրօպային թիւրքական զօրքի անօրինակ գործողութիւնների դէմ, որը չը բաւականանալով Լօնդօնի դաշնագրի խախտումով՝ յափշտակում է բուլղարական թագաւորութեան վաղեմի հողերը, շարժվելով Տըրնօվօ-Սէյմէն-Եամբօլի ուղղութեամբ, ճանապարհին սարսափելի անգթութիւններ գործելով, հրդեհելով գիւղերը, կոտորելով խաղաղ բնակիչներին և սարսափ տարածելով ամբողջ Թրակիայում: Ես չեմ թոյլ տալիս մտածելու անգամ, որ մեծ պետութիւնները լուռ ականատես կը մնան այն բոլորին, ինչ որ կատարվում է այժմ, կը մնան անտարբեր այն վիրաւորանքներին ու անարդարութիւններին, որոնց ենթարկվում է այժմ բուլղար ազգը: Ի նկատի առնելով այն թշուառ դրութիւնը, որի մէջ գտնվում է բուլղար ազգը, ես նրա անունից կոչ եմ անում քաղաքակրթութեան ներկայացուցիչներին և խնդրում եմ Եւրօպային, որպէսզի նա ձեր միջոցով, պարոններ, վերջ տայ իրանց մօտ վերադարձող նախկին ներկիններից փախչող բնակիչների տառապանքներին»:

—

Սօֆիա.—Հակառակ յուզիչ լուրերին, Բուլղարիայի ներքին դրութեանը ոչ մի վտանգ չէ սպառնում: Նոր կաբինէտը վայելելու է ժողովի և ժողովրդի լիակատար վստահութիւնը: Մակեդոնիայից եկող փախստականների թիւը հասնում է 100,000-ի: Նրանց դրութիւնը սոսկալի է, որովհետեւ ուտելեղէնների մատակարարումը դժուարանում է շնորհիւ այն հանգամանքի, որ Բուլղարիայի հիւսիսային մասը գրաւել են ռումինները:

—

Աթէնք.—Բարդութիւնների երկիւղը այժմ կապ ունի Թիւրքիայի անակնկալ արշաւանքի հետ: Դաշնակիցները ոգեւորված են մի ցանկութեամբ, որպէսզի Թիւրքիան պահպանի այն պարտաւորութիւնները, որոնք ընդունված են Լօնդօնի դաշնագրով: Դաշնակիցները մտադիր չեն ճանաչելու Թրակիան ոչ թիւրքական և ոչ էլ բուլղարական. դաշնակիցների համար Թրակիան ընդհանուր մի երկիր է, ինչպէս որ որոշել է Լօնդօնի կօնֆերէնցիան: Դրա հիման վրա էլ Թրակիայի բաղդը կը տնօրինվի միատեղ:

—

Սկօպլէ.—Ըստ երեւոյթին բուլղարները կենտրօնացնում են ու ամրացնում իրանց դիրքերը եռանկիւնի կէտերում՝ Սլիվնիցա-Կիւստէնդիլ-Դուբնիցայում, ուր սպասվում է վճռական ճակատամարտ և որը զօրքերի բազմութեամբ ու սոսկացող առելութեան շնորհիւ սպառնում է լինել կատաղի ու արիւնահեղ:

—

Բուխարեստ.—Թէեւ նախնական հաշտութիւնը պէտք է կայացվէր զինադադարի հետ միաժամանակ Բուխարեստում, բայց Ռումինիան պատերազմական գործողութիւնները դադարեցնելու համաձայնութիւնը շուտ գլուխ բերելու նպատակով, յանձնարարեց գեներալ Կօանդէին անմիջապէս գնալ Նիշ՝ դիմաւորելու Բուխարեստ գնացող դաշնակիցների պատգամաւորներին: Այդպիսով կարող է պատահել, որ մինչեւ զինադադար կայացնելը միջոցներ ձեռք կառնվեն խուսափելու նոր արիւնհեղութիւնից: Ի նկատի առնելով Ֆերդինանդ թագաւորի դիմումը ռումինական թագաւորին նոր հեռագրով, որով նա խնդրում է միջնորդել սերբիական, յունական և չերնօգօրական թագաւորների առաջ հաշտութիւնը շուտով կայացնելու համար, Կարլոս թագաւորը այսօր դիմում է յիշեալ միապետներին հեռագրով, որպէսզի շուտով զինադադար լինի. նախկին դաշնակիցների միջեւ նոր արիւնհեղութիւնը անօգուտ է և կարող է միայն վատացնել դրութիւնը:

Ցէտինէ.—Պետութիւնները փոխարինում են Սկիւտարի նաւաստիներին ցամաքային զօրքերով. անգլիացիները, իտալացիները և աւստրիացիները — 400-ական զինուորով, Ֆրանսիացիները՝ 200, Գերմանիան՝ 100։

—

Պորտ-Սայիդ.—Թիւրքական զօրքերը, Արաբիայից վերադառնալով Կ. Պօլիս, անցնում են նեղուցով արագ գնացքով։ Անցաւ «Շէվքէթ» շոգենաւը 1050 զինուորներով։

ՄԵՐՁԱՒՈՐ ԱՐԵՒԵԼՔԻ ԴԷՊՔԵՐԸ

(ԼՐԱԲԵՐԻ ՄԸ ՑՈՒՇԱՏԵՏՐԸ)

—o—

ՆՈՐ ԲԱՂԴԱԽՆԴՐՈՒԹԻՒՆ

—

Կ. Պօլիս, 28 յունիս

Բալկանեան պետութեանց եղբայրասպան պատերազմը այլ եւս կատարեալ իրողութիւն մը դարձած է։ Բուլգարիոյ անկուշտ ցանկութիւնները իրեն դէմ հանեցին իր երբեմնի զինակիցները և բարեկամները, որոնք զէնքի ոյժով կը պաշտպանեն իրենց արժանապատւութիւնը։

Բուլգար բանակը իր փայլուն յաղթանակներուն փառքովը հազիւ թէ կարճ միջոց մը ապրած՝ այսօր պարտութեանց դառն բաժակը կը մզէ, իր երբեմնի զինակիցներէ ընդունելով զայն։

Այս նոր պատերազմին մէջ Ռումանիոյ ալ խառնուիլը մեծապէս ոգևորած է Թիւրքերը, որոնք իբր վերջին բաղդախնդրութիւն մը կը նետուին այս արկածախնդրութեան մէջ՝ պատերազմի պատրաստուելով։ Մայրաքաղաքին մէջ որքան որ ձի, գոմէշ, կով և կառք կայ, գրաւուեցաւ։

Կառավարութեան այս պատրաստութիւնները կրնան երկու կերպով մեկնուիլ. կամ կուզէ առիթէն օգուտ քաղել և պարզ սպառնալիքով մը հաշտութեան վերջնական դաշնագիրը ստանալ և կամ ուղղակի պատերազմի ձեռնարկելով նախորդ պատերազմին վնասը սահմանափակել։

Յայտնի է, թէ բանակցութիւնները որքան դանդաղ կընթանային և Թիւրքիա որքան կը վնասուէր այդ ձգձգումներէն, բանակը չցրուելով և 200,000 զինուոր մնուցանելով։ Թիւրքիոյ վարիչները եթէ Բուլգարիոյ արդի նեղ կացութենէն օգտուելով կուզեն ձեռք բերել քանի մը զիջում և վերջնական դաշնագրին ստորագրութիւնը, այն ատեն կրնայ գնահատելի ըլլալ այս շարժումը, որ ռազմական և պատերազմիկ վիճակին ժամ առաջ վերջ տալու և պատերազմին աղէտները դարմանելու հոգածութենէն միայն առաջ եկած կրնայ ըլլալ։

Սակայն եթէ առիկա նպաստաւոր առիթ մը կը համարին երկրին կարմիր երիտասարդ-թիւրք վարիչները վրէժ լուծելու, ինչպէս կը հասկցուի իրենց օրգաններուն լեզուէն, այն ատեն առիկա անօրինակ արկածախնդրութիւն մը պիտի ըլլայ, որուն վերջը չենք գիտեր թէ ուր պիտի յանգի։

Այս պատերազմ մը չէ, այլ մահու և կենաց խաղ խաղալ, վասն զի նոր դժբաղդութիւն մը վերջինը պիտի ըլլայ այն դժբաղդութեանց, որոնց կրնայ ենթարկուիլ կառավարութիւն մը։

Թիւրք մտայնութիւնը, տարապայման գրգռուած, չի տեսներ այն անդունդը, որ իր ոտքերուն տակ կը բացուի։

Դրամական անձկութեան մէջ տառապող պետութիւն մը անօթի զինուորներով կուզէ մտնել պատերազմի մը, որուն ելքը եթէ իրեն նպաստաւոր ալ ըլլայ, անոր արդիւնքը քաղել իր ձեռքը չէ և չի կրնար ըլլալ, քանի որ հաշտութեան դաշնագիրը պարտադրողը նոյն իսկ Եւրոպան էր, պատերազմիկներէն դուրս ոյժ մը. այսօր ալ նոյն ոյժն է, որ պիտի կարգադրէ ամբողջ բալկանեան խնդիրը իր այս կամ այն դէմքովը միջամտելով գործին։

Այդ պայմաններուն մէջ դարձեալ մինչև... Սօֆիա երթալու սին երազը, որ վերստին կը մնուցանեն իրենց մտքին մէջ Թիւրքերը, պարզապէս աղէտաբեր ապուշութիւն մը կրնայ ըլլալ և նոյն իսկ Եւրոպայի ընդհանուր գժգոհութեան առարկան դառնալ։

Թիւրքիա, իր՝ պատերազմին միջամտելը արդարացնելու համար, կարգ մը պահանջներ ներկայացուց Բուլգարիոյ։

Այսպէս՝ առաջին կը պահանջէ Թիւրքիոյ վերադարձնելիք հողերը անմիջապէս պարպել, երկրորդ՝ տուգանքի պահանջէն հրաժարիլ և այլն։

Ասոնց բուլգար կառավարութիւնը ուղղակի պատասխան չտուաւ, այլ Նաչեվիչը ղրկեց Կ. Պօլիս իբր լիազօր պատուիրակ։

Հիմա Նաչեվիչի և Բ. Դրան միջև սկսած բանակցութիւններէն կախուած ըլլալով Թիւրքիոյ և Բուլգարիոյ միջև պատերազմին վերսկսումը՝ մեծ հետաքրքրութիւն կայ անոր ընթացքին տեղեկանալու։ Կը նկատուի, որ եր.-Թիւրքերը պիտի խզեն ամէ պատրուակով բանակցութիւնները, քանի որ Ռումանիա ալ պատերազմական գործողութեան սկսած է, և, ինչպէս յայտնի է, ընդդէմ Բուլգարիոյ ռուսէն և Թիւրք դաշնագիր մը կամ գէթ համաձայնութիւն մը արդէն հինէն ի վեր գոյութիւն ունի կըսուէր, և եթէ վերջին պատերազմին Ռումանիա չմիջամտեց, գլխաւոր պատճառն այն էր, որ չմղուեցին։ Սակայն գաղտնիք մը չէ, թէ Ռումանիա բնական ձեռնտուութիւն ըրաւ Թիւրքիոյ, մամնաւորապէս Նազըմ-փաշայի զինադադար կնքելէն յետոյ, իբր սպառազինութեան համար տուած յանձնարարութիւնները նոյնութեամբ փոխանցելով Թիւրքիոյ և Քիւստէնջէէն ռումանական փոխադրանաւերով տանելով Սև ծովու բացերը, ուր օսմանեան նաւերու կը յանձնուէին և կը բերուէին Կ. Պօլիս։ Զինադադարէն յետոյ մղուած պատերազմին մէջ յայտնի է, թէ գործածուեցան ռումանական ձիեր և շրապնէլներ, զորս Ռումանիա հայթայթած էր Թիւրքիոյ։

Հիմա կերևայ թէ Ռումանիան ազատ զգալով կը նետուի պատերազմի, և, անկէ քաջալերուած, Թիւրքիա ինքն ալ կը փորձուի նետուիլ պատերազմի։

Սակայն մինչև հիմա իթթիհատական թերթերն են, որ գռեհիկ լեզուով մը կը յարձակին զինակիցներուն վրայ, և անոնցմէ վրէժ պահանջելու ժամը հնչած կը համարին։ Կառավարութիւնը սակայն կը վարանի, վասն զի կուզէ ապահովութիւններ ձեռք բերել։

Եւ այդ ապահովութիւնը կերևայ թէ չէ տրուած, վասն զի այսօր իսկ քիչ մը թօյլ կերևայ և կառավարութիւնը խոստութիւնները դադրեցուցած է։ Շատ մը ձիեր իրենց տէրերուն վերադարձուած են իբր անպէտք ու անգործածելի, ինչ որ կը նշանակէ թէ պատերազմի հաւանականութիւնը կը նուազի. և առիկա է միակ բանաւոր ելքն ու պատշաճ դիրքը Թիւրքիոյ համար, որ պէտք է աշխատի դիւանագիտութեամբ շահիլ, ինչ որ զէնքով կորսնցուց։

Հայորդի

ՎԵՐՋԻՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

—

(Պետերբուրգի հեռ. Գործ.)

11 յուլիսի

Գրիմսբի.—Ծովային մեծ ռազմախաղերին մասնակցում են 347 նաւադրօշներ՝ երկու ռազմանաւատորմի բաժանված։ Յարձակում է գործում կարմիրը, պաշտպանվում է կապոյտը։ Կարմիրը բոլորովին ջարդեց կապոյտին։ Կարմիրները ցամաք իջեցրին 1500 հոգի, որոնք գրաւեցին Գրիմսբին ու շրջակայքը և տիրեցին քարածուխի պահեստներն ու ծովային վարչատունը։

—

Ուրգա.—Ծոյխայի արևելեան սահմանի վրա չինացիները ուժեղացնում են իրանց զօրքերը, Մոնղոլիայի սինոդօլեան սէյմի մոնղոլ պարոնիզանների գործունէութիւնը ի նկատի առնելով։

—

Մուկդեն. — Հարաւում կատարվող անցքերը ի նկատի առնելով Դուդուին տրված են պատերազմական ժամանակի լիազօրութիւններ։ Եկան Ծուանսիանի գործակալները Մանջուրիայում և Ներքին Մոնղոլիայում ապստամբութիւն կազմակերպելու նպատակով, որպէսզի հնարաւորութիւն չը տան Պեկինին օգտվելու մանջուրական զօրքերից՝ հարաւի դէմ կռիւ մղելու համար։

—

Շանխայ.—Անցեալ գիշերվայ կռւի մէջ աջողութիւն ունեցան հիւսիսային զօրքերը, գրաւելով Ծանչկօուսկուի ճանապարհը և բոլոր գծի վրա ջարդելով հարաւային զօրքերին, որոնք խոշոր կորուստներ կրեցին։ Հարաւայինները չափազանց անկարգապահ են դուրս եկել. շատերը հանելով իրանց վրայից զինւորական համազգեստն ու ձգելով [illegible] սիաները թալանելով։ Գիշերը սպասվում է վճռական ճակատամարտ։ Խօսում են, որ Նանկինը արդէն հիւսիսայինների ձեռքումն է։

—

Շանխայ.—Ապստամբները վերսկսեցին յարձակումը զինանոցի վրա, բայց չը կարողացան տիրել։ Հիւսիսային չինացիները սպառնում են աւերել չինական քաղաքը, եթէ զինանոցի վրա յարձակում գործվելու լինի։ Չինական քաղաքի ազգաբնակութիւնը պակասեց։ Սկսվեցին կողոպուտները։ Առևտուրն ու արդիւնաբերութիւնը կանգ առան։ Եապօնացիները գիշերը Կարմիր Խաչի դրօշակի հովանու տակ փորձ արին գաղտնաբար ռազմամթերքներ փոխադրել ապստամբների համար, բայց բռնվեցին։ Ականատեսները պատմում են, թէ տեսել են, որ ապստամբներին ղեկավարում են եապօնացիները։

—

Տօկիօ.—Չինական ուսանողների միտինգը, որին մասնակցում էին 2000 հոգուց աւելի, որոշել է հեռագիր ուղարկել Իւանշիկային՝ առաջարկելով հրաժարական տալ։ Միտինգից յետոյ ուսանողների մի մասը գնաց դէպի չինական դեսպանութիւնը և խուժեց թագնված դեսպանի բնակարանը։ Ոստիկանութիւնը վերջ տուեց անկարգութիւններին. «Ջիջի-Սիմբունը» կարծում է, որ Չինաստանում խռովութիւնները երկար կը տևեն և, երևի, պահանջ կը զգացվի օտար միջամտութեան։ Եապօնիային խորհուրդ է տալիս իբրև միջնորդ հանդիսանալ։

ԹԻՒՐՔԱՀԱՅՈՑ ԱԶԳ. ԺՈՂՈՎԻ ՆԻՍՏԸ

—

Թիւրքահայերի ազգ. ժողովը յունիսի 28-ին գումարել է իր հերթական նիստը, որին նախագահել է Մաղաքիա արքեպ. Օրմանեանը, ի բացակայութեան պատրիարքի, իսկ ատենապետել՝ դր. Ն. Տաղաւարեանը։

Ժողովը նախ զբաղվել է մի քանի ընթացիկ հարցերով, ինչպէս, օրինակ, կարդացվել է Վեհ. Հայրապետի կոնդակը յանուն Արշարունի պատրիարքի, համազգային կրկնակ մեծ տօների յոբելեանին Թիւրքահայերի մասնակցութեան մասին, զբաղվել է պատրիարքարանի շինութեան, պատրիարքարանի պաշտօնեաների, հարստահարութեան և այլ խնդիրներով։

Ապա ձեռնարկվել է օրակարգի խնդիրներին, որոնցից առաջինն է եղել Երուսաղէմի կանոնագրի նախագիծը։

Վ. եպ. Մանկունի մի ընդարձակ դիտողութիւն է ներկայացնում այդ կանոնագրի առիթով։

Դոկտ. Թէրզեան.—Ըստ օրինին պէտք է կանոնագիրը նախաձեռնութեան դիւանին յղուի։ Միւս կողմէ Երուսաղէմի վանքին կանոնագիրը խմբագրելու պաշտօնը սահմանադրութեան համաձայն վարչութեան տրուած է, որ վանօրէից խորհուրդին կարծիքը ստանալով պէտք է կազմէ այդ կանոնագիրը։ Մինչև որ այս ձևակերպութիւնները լրանան՝ անհագին ժամանակ պիտի կորսուի, մինչ անդին վանքը անիշխանութեան մէջ մնացած է և անմիջական դարմանի պէտք կայ։

Հմայեակ եպիսկ. Դիմաքսեան.—Այս կանոնագիրը վանքի մը և միաբանութեան մը վարչութեան պատշաճելէ աւելի բանակի մը կամ առևտրական ընկերութեան մը յարմարութիւն ունի։ Այս ծրագրին տրամադրութեան համաձայն՝ ամեն միաբան ազգ. ժողովին հաւանութեամբ պիտի մտնէ վանք։ Առիկա ազգ. ժողովը պղտորելն է։ Այսօր միաբանութիւնն անգոյնելի կրնայ ըլլալ, սակայն պէտք է նկատել, թէ այդ միաբանութիւնն էր, որ 16-17 դար պահպանեց այդ հաստատութիւնը։ Կանոնագրին մէջ վանքին վարչութիւնը աշխարհականացնելու կշխատուի, սակայն ես կը յիշեմ, թէ Շահրիկեան էֆէնդին էր ըսողը, թէ պզտիկ աւազակներէն պիտի առնենք՝ մեծ աւազակներուն պիտի տանք։ Ճաշարանի դրութեան ջնջուելուն ալ համամիտ չեմ. միաբանական սեղանը պէտք չէ ջնջել։ Տէր ու անկար միաբաններուն ճաշը ծով պիտի պատրաստէ։ Բարաբաններուն համար ալ՝ 400 ղրուշով չեն ապրիր ըսուեցաւ քիչ առաջ, մինչ Երուսաղէմի եպիսկոպոսներուն 5 ոսկի թոշակը բաւական կը համարուի։ Եղբայրախմութեան ներկայացուցիչի տրուած դերը իսկապէս պրոկուրորի պաշտօնն է, և այնքան լայն իրաւասութիւն տրուած է, որ պատրիարքը գրեթէ անոր քով ոչինչ է։ Ձեռն որոշուած կալուածապետ, մասնակարար և գանձապետ անունով կարգուելիք աշխարհական պաշտօնեաներուն և անոնց հետևորդներուն ամսականները։ Քանի ոսկի պիտի առնեն։ Ցիսունականէն հաշուելով կրնանք հասկնալ թէ քանի ոսկիի բեռ մը կը դրուի վանքին վրայ։ Այնքան տարի եկեղեցական պատրիարքներ վարեցին վանքը։ Հիմա քիչ մըն ալ թող աշխարհականներ կառավարեն վանքը։ Պատրիարք ընտրելու ինչ հարկ։ Իմ կարծիքովս՝ ասոնք դարմաններ չեն։ Սահմանադրութեան տրամադրութեան համաձայն բուժէն բերէք հոս, և արդէն խնդիր չի մնար։

Մաղաքիա եպ. Տէրունեան տաքցած կերպով անկարելի էր համարում, որ միաբաններից պահանջվի միջնակարգ կրթութիւն։ Մինչև ժողովի աւարտումը գրեթէ 4 5 անգամ խօսում է, միշտ էլ միևնոյն կերպով։

Մաղաքիա արքեպ. Օրմանեան.—1453 թուին, երբ այս քաղաքը պաշարուած էր, ներսը զբաղած էին հոգւոյն սրբոյ բղխման շուրջը վիճելու։ Հիմա նոյնը կընենք մենք։ Երբ անդին Երուսաղէմի վանքին մէջ անիշխանութիւն կայ և խառնակ վիճակ մը, մենք անմիջականը ձգած՝ օրէնք խմբագրելու ետևէ ենք։ Պատերազմին ատեն օրէնք չի գրուիր։ Խաղաղութիւնը պէտք է հաստատել և յետոյ օրէնք գնել։ Այս տեսակէտով և կըմբռնեմ խնդիրը, և ձայնս հասած տեղը պիտի ըսեմ։ Եթէ վարչութիւն և պատրիարք հոս ըլլային, նոյնը պիտի կրկնէի իրենց, վասն զի էականը հիմա օրէնքը չէ, այլ վանքին մէջ վիճակ մը ստեղծուիլը։

Հայկ Խօճասարեան. (տեղեկաբեր).—Կանոնագրին պէտքը այս ժողովը տեսաւ, և հիմա չի կրնար իր որոշումը փոխել։ Ազգ. ժողովն իր իրաւունքին մէջ է, քանի որ վանքին պարտքը ազգն է որ կը տուժէ։ Մեր ծրագրին մէջ ոմանց գայթակղութիւն պատճառող բաները, արդէն կային հին կանոնագիրներու մէջ։ 1860-ի կանոնագիրը՝ կեդրոնին ներկայացուցիչ մի կարգելու իրաւունք կուտար, որ յետոյ Եսայի պատրիարքի պահանջմամբ ջնջուեցաւ։ Հմայեակ եպ. ինչո՞ւ միևնոյն նախանձախնդրութիւնը ցոյց չտուաւ, երբ աւելի քանի մը տարի առաջ պատրիարքը հասարակ ծառայի մը ազդեցութեան ենթարկուած էր, մինչ հիմա կը վախնայ կեդրոնին ազդեցութենէն։ Ամսականներն անբաւական ցոյց կուտան. կրնայ քիչ ըլլալ, սակայն ոչ ոք կրնայ մե-

---

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՍԵՒԱԿԱՆ ԷԿՍՏԱԶԻՑ ԴԷՊԻ ԼՔՈՒՄՆ ՈՒ ՅՈՒՍԱՀԱՏՈՒԹԻՒՆ *)

—

«Հերանոս երգեր», Դանիէլ Վարուժանի, Կ. Պօլիս, 1912 թ.։

Բայց մի՞թէ Վարուժանը միմիայն էրօտօման է։ Անշուշտ ոչ։ Դա նրա քնարի լարերից մէկն է միայն, որի հնչիւնները չափազանց մօնօտօն են, պատկերացումները միապաղաղ, և միապաղաղ այն աստիճան, որ նրանց մէջ մենք կարող ենք տեսնել կոպիտ բէալիզմի կոպիտ լուսանկարը և ոչ նրա գեղարուեստական անդրադարձումը։ Եւ եթէ Վարուժանը ունի և մի քանի այլ լարեր, ապա մեր վերը յիշած այդ լարին լարակից են յուսահատ մաքի, յոռետես տրամադրութեան ու լքման քրքրված լարերը։

Բայց ո՞րն է նրա լքման ու յուսահատութեան աղբիւրը։

Նրա յուսահատութեան աղբիւրը ժամանակակից բարդ կեանքի բազմաթիւ հակասութիւններն են, սօցիալական մօտիւները։ Նա թրպրտում է այդ հակասութիւնների վանդակում, մերթ փորձելով խորասուզվել անցեալի մէջ։ Նրա անհաստականութեան դրամատիզմը զօրեղանում է այն պատճառով, որ նա, կեանքի հակասութիւնների էութիւնը ըմբռնած չը լինելով, միանգամայն անծանօթ է մնացել իր շօշափած սօցիալական մօտիւների աղբիւրին։ Ժամանակակից կեանքի տառապանքների լաբիրինթում մոլորվել է նա և այնտեղից դուրս գալու ելք չէ գտնում։ Այդ է պատճառը, որ ներկայից յուսահատված՝ նա իր քնարը լարում է հին դարերը երգելու համար, առանց նկատելու նրանց մշուշի մէջ թաքնված այն ժամանակվայ տառապանքների մի այլ ժխորը։ Այդ է պատճառը, որ անցեալից էլ անմխիթար՝ նա պատրաստ է վերջ ի վերջոյ յաւիտենական հանգստի գիրկը նետվելու...

> Անապատն եմ, որ երկինքին կը ժպտի
> Իր ծարաւի մէկ բաժով,—

ասում է Վարուժանը, և յիրաւի չափազանց ճիշդ բնորոշումն։ Վարուժանը մեր նորագոյն պասսիվ մենաւորներից մէկն է, իսկ այդ մենութեան գաղափարը արմատանում է անհատի մէջ այն ժամանակ, երբ նա կամ ինքն իրան անապատ է յայտարարում կամ իր շուրջը անապատ համարում։ Սակայն այդ մենութիւնը երկու աղբիւր ունի. մէկը նրան ծնող տառապանքն է, միւսը՝ այդ տառապանքի սկզբնապատճառը ըմբռնելու անկարողութիւնը։

Վարուժանը տառապում է կեանքի ցաւոտ կողմերից։ Նրա «Գողգոթայի ծաղիկների» մէջ, ինչպէս ինքն է ասում,—«Քրիստոս կը պատարագէ»։ Նրա առանձին նուագները՝ տարբեր նիւաններով՝ թրթռում ու տարածում են տառապանքի տխուր հնչիւնները։ Այո, Վարուժանը տակաւին չէ ըմբռնել կեանքի հակասութիւնների էութիւնը, չէ խորասուզվել նրանց պատճառների մէջ, սակայն նա երգում է այդ տառապանքը՝ մերթ զօրեղ և մերթ թոյլ ու զեղուցանող շեշտերով։ Եւ նա դիտում ու պատկերացնում է ոչ թէ տառապանքի ժխորում դեգերելով, այլ իր յատուկ անհատական դիտարանից, որը կղզիացած ու առանձնացած է այդ ժխորից։

Եւ եթէ նա ընդունակ է ստեղծելու որոշ պատկերներ, կատարելու մաքի որոշ թռիչքներ և արտայայտվելու քնարական գեղումներով, ապա նրա մէջ շատ յաճախ կարելի է գտնել և աչքի ընկնող թերութիւններ զուտ գեղարուեստական ձևի տեսակէտից։ Հարուստ լեզուի հետ նրա ոճը տեղ-տեղ ճոռոմաբան է, բռնազբօսիկ, կրկնութիւններով ու երկարաբանութիւններով հարուստ. արտայայտութիւնների մէջ տեղ-տեղ կեղծկլասիկական շեշտերի առատութիւն։ Այլ և նկատելի է հոգեբանական խորութեան, երևակայութեան ոյժի բացակայութիւն. ժամանակակից մարդու ներքին բարդ վերապրումների անդրադարձման սահմանափակ կարողութիւն։ Հոգեկան ցայտուն և խոր ընդհարումների, ապա տեղ-տեղ գեղարուեստական չափի կատարեալ բացակայութիւն։ Ապա գտնում ենք անճիշդ արտայայտութիւնների մի շարք, ինչպէս օրինակ «փուշի ջրվէժը» կամ «լոյսի անձրևումը», «աղօթքը մեղրէն» և այլն և այլն, իսկ ճոռոմաբանական հիպերբօլաներից՝ Պարսկաստանի՝ բոլորիս յայտնի՝ Եփրեմին նուիրված մի ոտանաւորը, որտեղ չափազանցութիւնը միամտութեան է հասել... Բայց այս դէֆէկտները յաճախայն դէպս չեն խանգարում Վարուժանի մէջ բանաստեղծական որոշ ձիրք, շնորհք նկատել, ըստ որում և նրա ներկայ ժողովածուի գլխաւոր մասերը բանաստեղծի լաւագոյն ապագայի գրաւականը համարել։

Մենք այժմ կանցնենք ընդգծելու այն մօտիվները, որտեղից բղխում ու երանգաւորվում են բանաստեղծի տառապանքի երգերը։

Ժամանակակից կարգերից դժգոհ տարրերի, ինչպէս և ռամկավար ինտելիգենտ դասի շարքերում չը կայ մէկը, որ այսպէս թէ այնպէս նկատած, գիտած չը լինի այն սոսկալի հակասութիւնը, որ կայ աշխատաւոր բանւորական դասակարգի և տիրող կացութեան միջև։ Չը կայ մէկը նրանցից, որ այդ կացութեան դէմ մղված խուլ պայքարի մօտով անցնի առանց այն նշմարելու։ Եւ շատերն են դժգոհներից գիտել այդ շարժումը, շատերն են փորձել մօտենալու, բայց քչերն են ըմբռնել ու միացել նրան։ Ժամանակակից ինտելիգենցիայի, անգամ նրա պրօլետար մասի մէջ խորապէս արմատացած է անհատական տեսակէտը, որ բուրժուական աշխարհահայեացքի բաղձին է կազմում։

Վարուժանը մէկն է նրանցից, որոնք իրանց այդ տեսակէտով տակաւին բուրժուական աշխարհին են պատկանում։ Եւ նա այնտեղից է գալիս։ Վարուժանը համակվում է սօցիալական մօտիվների տխուր տրամադրութեամբ. նա զգում է կեանքի տառապանքները, սակայն փրկութեան դուռ չը գտնելով՝ լքվում ու յուսահատվում է։ Նրա սօցիալական մօտիվների մէջ աչքի են ընկնում բանաստեղծութիւնների մի շարք՝ «Բանւորուհին», «Մեռնող բանւոր», «Խարուած կոյսեր», «Մեքենաները», «Դաշտը» և «Մայիսի մէկը», որոնք նրա «Գողգոթայի ծաղիկների» շարքին են պատկանում։

Աշխատանքի բեռան տակ ուրուական դարձած բանւորուհու ողբերգութիւնն է նա երգում. նա լսում է, թէ ինչպէս «կարմիր հազը» դժբաղդ աղջկայ «աղուոր ծոցը կը տանջէ», տեսնում է, թէ ինչպէս նրա «քըղնատ ու նօթի իրանը հովէն կը դողայ»։ Եւ նա պատրաստ է ամեն զոհողութիւն անել, տալ իր ոյժը նրան, տալ անունը, տալ արիւնը։—

> Միայն թէ դուն չըլլաս՝ դժգոյն ու քաղցած,
> Արևուն տակ չհագած,
> Մօրդ վերև չմալի ճրագն, ու, ո՛վ քոյր,
> Դուն գործատուն ալ չերթաս,—
> («Բանւորուհին»)

վերջացնում է նա։

Մի այլ տեղ նա երգում է մեռնող բանւորի մահը, որի խղճուկ սնակը՝ այդ պահին առնացող քամին «հիմն ի վեր կը ցընցէ». «ծխըրախոսաւոր բանւորը հոն կը վախճանի մազկերինչ խարին վրայ հոտած», իսկ նրա հիւծվելու պատճառը այն գործատունն է, ուր վիշապ մեքենաները «փերթ-փերթ» լափեցին, կերան, «միսերն հուժկու կռնակին»։

Ապա նա պատմում է «մեքենաների» մասին ու նկարագրում բանւորական բանակների «դաշտը»։ Նա տեսնում է մեքենաների մէջ թաղված եղանը, որ արիւնուշտ է ու անկուշտ, փեհերը, որ այրող է ու կլանող։

> Երէկ, ընկեր, սրտոտ սա ճախարակն արիւնուշտ
> Կատաղօրէն հափշտեց, փշրեց ոսկոր առ ոսկոր,
> Աչքերնին լի զարհուրով զոյգ մը կարէն գործատոր։

Աւելի աչօղ, աւելի ամփոփ է նկարագրված (կէս-բանաստեղծական) «Դաշտը», որ բանւորական բանիթոցի կամ գործարանի որոշ պատկերացում է տալիս։

> Տես, պատառուն չայլելով,
> Անոնք փողոց կը խուժեն և կընդլայնին եբբեւ ծով։
> Ռամիկ ուժին բանակն է և հանճարն է վաստակին,
> Որ կերէ է զարկելու կոծողն իր յաղթ քամակին։
> («Դաշտ»)

«Հարիւր հազար են անոնք»... նրանք, որոնք անմահութեան բուրգեր և «սֆինքսի խորհուրդներ» կանգնեցին. որոնց

> Կրմախնին, մարմար առ մարմար, սանդուխ եղաւ գահերուն,
> Ուրկէ գընդակն ու սրքան ելան մինչև աստղերուն։

Նրանց արքան շղթաներն է, ցեխով ու կրով խառնված, որով ծեփել են Եղիզէի մռայլ պատերը, Վատիկանի կամարները. կուռքերը նրանք դրօշեցին և իրանք էլ նրանց զոհը եղան, ապա և՝

> Խաչն անհանգամ ճանճանչեց, բայց ուրիշներ փրկուեցան...

Սակայն այժմ իրանց շարքերը խտացրած, բողբոջով, սուլալով, կըճատացնող տամէներով, ցասումով հրապարակ են եկել նրանք.

> Բիրերն յանկարծ կընդլայնին և հեղեղները կեռան
> Կը սեղմըւին բռունցքներն՝ ուր կը ձուլուի ապագան։
> Ճարճատիւնին ընդմէջէն կըմախներու տքրտմագին
> Ասուածային ոճիրներ կանչող ձայներ կը լսուին։

Եւ շարժվում է այդ հսկայ թափօրը, որի գոռ տրուփինը փողոցների թէ՛ երգն է և թէ՛ ահաւոր մահազանգը, որի դրօշին մասնակցող տարրերը ցասման ժայթքումն են պատրաստում.

> Անոնք բոլորը սրբեր են, անոնք բոլորը կոյսեր են,
> Որոնք գտան պիտի օր մ'ու մարդկութիւնը սարքեն։
> («Դաշտ»)

Բայց ինչպէս է նրանց պատկերացնում բանաստեղծը։ Կազմակերպված մասսայի այդ շարքերը իրանց հոգեկան ներքին աշխարհով՝ «դաշտի» այդ խորհրդաւոր բոլքին՝ նրա համար անծանօթ աշխարհ է։ Ցանձին գործադուլ մասսայի՝ նա տեսնում է միայն «դևեր», որոնց «մշտադալար փորերու խուլ աղաղակն է» լսվում, որոնք «քաղցած, քրտնած շան մը նման» «կը

*) Տես «Մշակ» № 151.

զի արգիլել աւելցնելու։ Ճաշի մասին ծանր դիտողութիւններ եղան, սակայն Երուսաղէմը տեսնողները գիտեն, թէ անիկա արդէն կը գործադրուի Երուսաղէմի մէջ, զի միաբաններու մեծագոյն մասն ընդհանուր սեղանի չերթար։ Կանոնագիրը սահմանադրութեան վերաքննութիւնն անհրաժեշտ դարձնող ոչինչ ունի իր մէջ, ինչպէս նաև սահմանադրութեան մէջ միաբանութեան կարծիք ստանալու մասին ոևէ տրամադրութիւն չկայ։ Իսկ անպատճառ աշխարհականներ Երուսաղէմ ղրկելու խօսք չկայ մեր ծրագրին մէջ։

Յարութիւն Շահրիկեան. — Ի զուր են այս վիճաբանութիւնները, վասն զի յետադարձ շարժում չի կրնար ընել ազգ. ժողովը, որ այս ծրագրին հիմնական յօդուածները արդէն ընդունած է։ 1860-ին ալ նոյն այս խօսքերն եղած են հոս, թէ Երուսաղէմի պատրիարքութիւնը 15—16 դարու աթոռ է, և այն ատեն Ներսէս եպիս. Վարժապետեան, տակաւին վարդապետ, ջրած է այդ տեսութիւնը, ըսելով թէ անիկա հազիւ 5—6 դարու պատրիարքութիւն մըն է։ Ըսուեցաւ, թէ վարչութեան և միաբանութեան կարծիքը առնուի, և այլն։ Ասոնց ժամանակը շատոնց անցած է, վասն զի այս ժողովը տուած է իր որոշումը և երեք հիմնական բաժանումներու վրայ կանոնագրին հիմը դրած է։ Այս կառուցուածքը ժողովն ընդունած է։ Հիմա կը մնայ միայն մէկ բան, որ է քննել յօդուած առ յօդուած և կատարել սրբագրութիւններ, որոնց մասին մենք ոչինչ ունինք ըսելիք։ Եկեղեցական Նուիրապետութեան նախանձախնդրութիւն ցոյց կուտայ հոս վարդապետ մը, որ խղճէ մէջլիսի վկայագրով կուզէր եպիսկոպոս դառնալ։

Եղնիկ վարդ. Փափազեան. Կը բողոքեմ, սուտ է, անվայել է։

Ձայներ. — Ինչու չներքեցիր. թուղթերը դիւանը կեցած են։ (Աղմուկ և շփոթ)։

Հ. Օրմանեան [illegible], առաջարկելով որ հեղինակաւոր եկեղեցականներու օժանդակութեամբ կանոնագիրը դարձեալ պատրաստուի։

Ժողովն այս առաջարկը գրեթէ ստուար մեծամասնութեամբ մերժել է։

Արշակ Ալպօյաճեան. — Այս բանաձեւը կը միտի գործը ձգձգելու, ուստի չենք կրնար ընդունիլ, հետեւաբար պէտք է շարունակել վիճաբանութիւնը յաջորդ նիստին. սակայն միեւնոյն ատեն նկատի առնելով Երուսաղէմի մէջ տիրող անիշխանութիւնը՝ պէտք է կարգադրութիւն մը ընել։ Կը յիշեմ, թէ, երբ այս մասին առաջարկ եղաւ անցեալ նիստին, Շահրիկեան էֆ. այդ մասին խօսիլը վնասակար համարեց, և ժողովը որոշեց, որ խորհրդարանական յանձնաժողով և վարչութիւն խառն նիստ մը ընելով միջոցներ ձեռք առնեն։ Այս մասին բան մը չեն ըրած։ Հետեւաբար օրակարգի վրայ պահելով կանոնագրի վիճաբանութիւնը պէտք է որ խորհրդարանական յանձնաժողովը մեզի վանքին արդի անիշխանութեան վերջ տալու մասին վարչութեան հետ համախորհուրդ ձեռք առնուելիք միջոցները ցոյց տայ, մանաւանդ որ արդէն մեզի ներկայացուած կանոնագրին մէջ այս օրէնքը գործադրելէ առաջ կազմակերպող մարմինի մը խօսքը կայ։

Յարութիւն Շահրիկեան. — Ձեր դիտողութիւնը ճիշդ է։ Այս մասին ալ արդարև յանձնաժողովը խորհրդակցեցաւ վարչութեան հետ. սակայն անիկա տրուած որոշումները առանց ազգ. ժողովին արտօնութեան գործադրելու վարանեցաւ։

Արշակ Ալպօյաճեան. — Սակայն ինչ է ձեր տեսակէտը. պէտք չէ որ միջոցներ ձեռք առնուին, վանքին մէջ օրինաւոր վիճակ մը առաջ բերելու։

Յար. Շահրիկեան. — Իմ անձնական կարծիքովս, անիկա անհրաժեշտ է և սահմանադրական և ազգ. ժողովէն ընդունուած սկզբունքին համաձայն կրնայ վարչութիւնը հիմնականէ կազմել Կ. Պոլսոյ մէջ մարմին մը։

Արշակ Ալպօյաճեան. — Քանի որ վարչութիւնը միայն ազգ. ժողովին արտօնութեան կը սպասէ և համամիտ է խորհրդարանական յանձնաժողովին, որուն վրայ մենք վստահութիւն ունինք իբր ամենէն ձեռնհաս անձերէն բաղկացեալ մարմին մը, կառաջարկեմ որ, կանոնագրի վիճաբանութիւնը օրակարգի վրայ պահելով հանդերձ, արտօնուի վարչութիւնը, որ յանձնաժողովին հետ համախորհուրդ անմիջական միջոցներ ձեռք առնէ վանքին անիշխանութեան վերջ տալու համար։

Այս առաջարկը մեծամասնութեամբ ընդունվել է և նիստը փակվել։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ԳՆԴԱԿԱՁԳՈՒԹԻՒՆ ՓԱԽՍՏԱԿԱՆ ԱՒԱԶԱԿՆԵՐԻ ՀԵՏ ԱՐՄԵՆԱՆՍԿԻ ԲԱԶԱՐՈՒՄ

Յուլիսի 11-ին, ցեր. ժ. 3-ին մօտ, կառքում նստած Երևանեան հրապարակով անցան դէպի Արմենանսկի բազարի կողմը ատրճանակներով ու դաշոյններով զինված 3 աւազակներ, որոնցից մէկը՝ երկաթուղային [illegible] համազգեստով. Նրանց հետեւում էին Ղազախի գաւառական ոստիկանութեան ծառայողները, երկու օֆիցեր, և պահակները՝ շորերը փոխած, փակ կառքում նստած։ Մտնելով Արմենանսկի բազարը, Ադիլխանովի մաղազինից քիչ ներքև, աւազակները, նկատելով իրանց հետեւող ոստիկանութեանը, կառքից իջնում են և, ծածկելով դէպի Իւվելիրնի Նրբանցքը, թագնվում են Ջգրաշէնի եկեղեցու դիմացը նկուղում։ Պատսպարվելով ներսում, նրանք սկսում են այնտեղից կրակել ատրճանակներից դէպի ոստիկանութիւնը. վերջիններն էլ իրանց հերթին պատասխանում են։ Շուտով դէպքի տեղը եկաւ նահանգապետը, ոստիկանապետի պաշտօնավարը. կանչվեց հեծեալ ոստիկանական պահակախումբ, մի վաշտ զօրք, որոնք շրջապատեցին նրբափողոցն ու շրջակայքը. որովհետև ոստիկանութեան առաջարկին՝ անձնատուր լինել՝ աւազակները պատասխանում էին գնդակներով, և ներս մտնելը վտանգաւոր էր, ուստի կանչվեց և հրդեհաշէջ խումբը։ Սկսվեց սաստիկ գնդակաձգութիւն։ Ժամ ու կէս տևող դիմադրութիւնից յետոյ սպանվեց աւազակներից մէկը՝ Ասլան Կարա-օղլին, իսկ միւս երկուսը՝ Ջհանգիր Քեարիմ-օղլին և Կուրբան Ահմէդ-օղլին էլի կէս ժամի չափ դիմադրութիւն ցոյց տալուց յետոյ, ձգեցին իրանց ատրճանակներն ու դաշոյնները և անձնատուր եղան։ Նրանց շղթայակապ արած ուղարկեցին Մետեխ։

Գնդակաձգութեան միջոցին վիրաւորվեց Ղազախի գաւառի պրիստաւի պահակ Մագամ-աղա Ալինադովը։ Աւազակներն երեքն էլ Թուրքեր են, տարիքով մօտ 35 տարեկան, վաղուց փախել են տաժանակիր աշխատանքների վայրից և որոնվում էին իշխանութիւնից։ Նրանք Ղազախի գաւառից հեռացել են յուլիսի 7-ին, խուսափելով գաւառական ոստիկանութեան հետապնդումներից, և Թիֆլիս են մտել յուլիսի 11-ին։

Հրացանաձգութիւնը սկսվելուն պէս 4-րդ ոստիկանամասի ոստիկանութիւնը իսկոյն շրջապատեց աւազակների պահ մտած տեղը։

ԱՆԲԱՐԵԽԻՂՃ ԹՂԹԱԿԻՑ

Իբրև նմուշ՝ թէ հերկուլեսեան որպիսի անբարեխղճութեամբ և ստախօսութեամբ է տոգորված «Հորիզոնի» Կ. Պոլսի թղթակից Ա. Խ., որ չէ քաշվում նոյնիսկ դոնոսի, մատնութեան առաջ, մենք այսօր արտատպում ենք Կ. Պոլսի ազգային ժողովի յունիսի 28-ի նիստի նկարագրութիւնը «Բիւզանդիոն» թերթից։

Արտատպում ենք նաև «Հորիզոնից» Ա. Խ.-ի թղթակցութեան այն մասը, որ վերաբերում է այդ ժողովի նկարագրութեանը։

Ա. Խ. նախ Օրմանեան արքեպիսկոպոսին նկարագրում է իբրև բռնեղբերուղեան դէմքով մարդ, չամաչելով գոնէ այն հանգամանքից, որ այդ օրը ազգային ժողովի նախագահ նա է եղել, ի բացակայութեան պատրիարքի, և ապա Օրմանեանի բերանում դնում է այնպիսի խօսքեր, որոնք բնաւ չը կան ժողովի արձանագրութեան մէջ. յետոյ յայտնում է, որ Օրմանեանին համամիտ է գտնվել Շառայլը, մինչ Շառայլ անունով երեսփոխան չը կայ ազգային ժողովի մէջ։ Այդ, [illegible] Շառայլը «Մշակի» և Պոլսի թղթակիցն է, Ա. Խ.-ի աչքին փուշը, ուստի այդ անունը տալով նա կամեցել է իբրև կասկածելի անձն մատնել երիտասարդ-թիւրքերին մի որոշ անձն, որ, Ա. Խ.-ի կարծիքով, պէտք է լինի Շառայլը։ Թող միամիտ մնայ շանտաժիստ Ա. Խ., «Մշակի» թղթակից Շառայլը, որ մեր անարգոյս Ա. Խ.-ի նման յելուզակների աչքի փուշն է, ոչ Վ. Թեքէեանն է, ոչ Դ. Տէր-Մովսէսեանը և ոչ Ա. Ալպօյաճեանը, հետևաբար սուտ դոնոսը իր նպատակին չէ հասնում։

Ահա «Հորիզոնի» թղթակցի գրութեան այն մասերը, որ ակնարկեցինք մենք վերևում.

«Երբ այս կղերական դասակարգային ոգին [illegible] Գալաթիոյ խորհրդարանին մէջ, այն ատեն, ի պատիւ աշխարհական պատուիրակներու պիտի ըսեմ, ամենքն ալ ոտքի ելան։ Ամենէն առաջ Շահրիկեան դաշնակցականներու կողմէ խօսք առաւ և ատենապետէն պահանջեց, որ չթոյլատրէ երէկուան ընդունած ու քուէարկած սկզբունքները նորէն վիճաբանութեան դնել։ Յետոյ սկսան Թէքէյեան՝ ս.-ռամկավարներու, և Դ. Տէր-Մովսէսեան կեդրոնի կողմէ ամբաստանել կղերի կազմակերպուած ոտնձգութիւնները։ Իրենց տաքցուցած օդի դէմ՝ իրենք սահպուած են մարտնչիլ, — նստած տեղս կը մտածէի ես։ Վերջապէս՝ ժողովի ճնշող մեծամասնութիւնը դէմ արտայայտուեցաւ կղերի նոր առաջարկներուն։ Օրմանեանի բանակի կողմն անցան միայն մէկ երկու կղերամիտ աշխարհական պատգամաւորներ, ինչպէս Շառայլ և անոր սրտակիցները։ Տապալուեցաւ կղերի առաջարկը և ընդունուեցան ծրագրին էական և արդէն քուէարկուած սկզբունքները և յօդուած առ յօդուած ընթերցման անցնիլը։

«Կեդրոնը պատրաստած էր Սաղիմը կարգաւորելու համար՝ կանոնագիր ծրագիր մը։ Անցեալ նիստերուն այդ կանոնագիրին էական սկզբունքները քուէարկուած, ընդունուած էին։ Էն էական կէտն այն է, որ վանքի մատակարարութիւնը կը յանձնուի աշխարհականներէ բաղկացեալ յանձնաժողովի մը - ընտրուած կեդրոնի ազգ. ժողովէն։

«Երբ այս էական կէտն ընդունուեցաւ կրօնական ժողովէն (այսինքն քանի մը հոգևորականներէ), ընտրուած Օրմանեանը իբր աշակերտ պրոպագանդի խոլոյն հնչեցուց ահազանգը.

— Ասիկա, ասիկա աշխարհականացում է, էֆէնդիմ, լայիքիզասիոն։

«Ու կղերը ուրբաթ օրը կազմակերպուած եկաւ ազգային ժողով. հոն պիտի ըլլայիք, որ տեսնէիք Օրմանեան արհին իր բռնեղբերուղեան դէմքով որպիսի դալարումներով կուզէր - հարկաւ ոլորապտոյտ ճամբաներով — տապալել քանի մը շաբաթ առաջ արդէն քուէարկուած էական սկզբունքները։ Անոր ամէն կողմէ ձայնակցեցան, գրեթէ առանց բացառութեան, բոլոր հոգևորականները։

«Անոնք կը պահանջէին առ ոչինչ համարել եղածը և վանքի մատակարարութեան գործը յանձնել վանականներուն կամ — առաւելը — ուրիշ հոգևորականներու»։

ԿՈՕՊԵՐԱՑԻԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

Վրաց Գիւղատնտեսական Ընկերութիւնը Թիֆլիսում ներկայ յուլիսի 15-ից կազմակերպում է կոօպերացիայի վերաբերեալ դասախօսութիւններ վրացերէն և ռուսաց լեզուներով։ Կուրսերը կը տևեն 10 օր, այսինքն մինչև յուլիսի 25-ը։

Դասախօսութիւնները լինելու են հետևեալ ծրագրով.

1) Կոօպերացիայի զարգացումը (վրացերէն) կը դասախօսէ Սվ. Վախվախիշվիլի։
2) Գիւղատնտեսական կոօպերացիա (ռուսերէն) Ս. Եվգօկիմօվ։
3) Մանր վարկային հիմնարկութիւններ (ռուսերէն) Ա. Ա. Օրլով։
4) Գործավարութիւն և հաշուապահութիւն կոօպերաց. հիմնարկութիւններում (վրացերէն) Կ. Կանդէլակի և Ա. Կախէլաձէ։
5) Սպառողական միութիւններ (ռուսերէն) Ա. Օրլով։
6) Կոօպերացիայի շարժումը Վրաստանում (վրացերէն) Ի. Քութաթելաձէ։
7) Մեր տնտեսական կեանքը և կոօպերացիան (վրացերէն) Դ. Վաչնաձէ։

Դասախօսութիւնները կազմակերպվում են գլխաւորապէս գիւղական կոօպերացիաներ կազմակերպող ինտելիգենցիայի կամ նրանց նախաձեռնող անձանց համար։

Ընկերութիւնը այդ պատճառով հոգալու է, որ գաւառներից եկողներն ունենան ձրի բնակարան և էժան ճաշ։

Բայց որովհետև այս պայմաններում Ընկերութիւնը կարող է տեղ տալ միայն 40 հոգու, տեղի սահմանափակ լինելու պատճառով, ուստի նա իր տպած յայտարարութիւնում խնդրում է կոօպերացիական միութիւնների վարչութիւններին և գալու ցանկութիւն ունեցող մասնաւոր անձանց վաղօրօք յայտնել այդ մասին Ընկերութեանը, որպէս զի ձրիաբար ապրելու առաւելութիւնը տրվի նրանց, որոնցից յայտարարութիւն ստացված կը լինի մինչև յուլիսի 1-ը։

Կուրսերին, առանց ազգութեան խտրութեան, կարող են մասնակցել բոլոր կոօպերացիական հիմնարկութիւնների ներկայացուցիչները, որոնց համար դասախօսութիւնները լինելու են ձրիաբար (վճարելու են միայն 50 կ.—1 ր. հաշւեբլանկների համար), իսկ մասնաւոր անձանց համար ամբողջ կուրսը կարժենայ 2 ր. կամ իւրաքանչիւր դասախօսութիւնը (1—2 ժամ) 20 կոպէկ։

Դիմել պէտք է հետևեալ հասցէով. Тифлисъ, Барятинская, 5, Грузинскому О-ву Сельскаго Хозяйства.

Անհրաժեշտ է, որ մեր գաւառական և քաղաքների կոօպերատորները, ուղարկելով իրանց ներկայացուցիչներին Թիֆլիս, օգտվեն այդ դասախօսութիւններից. այդ անհրաժեշտ է մանաւանդ այն պատճառով, որ կոօպերացիայի նման համակրելի և օգտակար գործի տարածման մասին շատ քիչ և ուշ են մտածում մեր հասարակութեան համարեա բոլոր հիմնարկութիւնները։

Բենիամին

«ԲԱՐԻ ՊՏՈՒՂՆԵՐ»...

«Մշակի» № 140-ի մէջ ռուսահայերիս քաջ ծանօթ Թիւրք գրող Ահմէդ-բէկ Աղաեվի յօդուածը կարդացի, որը զետեղել է Կ. Պոլսի «Թէրջիմանը Հակիկաթ» Թիւրք թերթում։

Այդ օտարոտի մարդը հայերին կոչ է անում օտարի միջնորդութեան չը դիմել, հայերիս համարում է հաւատարիմ հայրենասէրներ և խօսելով հայերի տուած յիշատակագրի մասին Պօղոս-Նուբար-փաշայի ձեռամբ, ասում է. «Եթէ հայերը վերոյիշեալ յիշատակագրին նման ուրիշ յիշատակագիր մը մատուցանէին Բ. Դրան, և օսմանեան կառավարութենէն ուղղակի և առանց միջնորդի իրենց ցեղային զարգացումը ապահովելիք ամենէն ընդարձակ բարենորոգումներ պահանջած ըլլային, պէտք չէ կասկածէին, թէ ամենէն առաջ մենք և մեզի պէս շատ մը Թիւրք խմբագիրներ պիտի ուժ տային իրենց» և այլն։

Ընթերցող, բառեր չեմ գտնում պատասխանելու այդ մարդուն, որի հետ, դժբաղդաբար, կոտորածներից առաջ ծանօթ եմ եղել։

Ընդունենք մի բոպէ, որ յօդուածագիրը յայտնի Աղայեվը չէ, այլ մի նոր ծնված մարդ է և ոչ մի տեղեկութիւն էլ չունի օսմանեան կառավարութիւնից. մօրից ծնվել է ու հէնց թէ չէ, գրել է այդ յօդուածը։

Արդ՝ քանի-քանի անգամներ են հայ պատրիարքները, ազգային ժողովների ներ-

---

զայրացնին ու քարէն իսկ հացի հատը կանեին» և որոնց մէջ «կը սողայ քաղցին ճիւաղն յոգնահեւ». ու այդ բոլորը պիտի վերջանայ մի սոսկալի ամպրոպով, որ պիտի ճայթի ու վառէ այդ գոռոզ քաղաքի վրա իր «ջահերը բարբարոս»...

Այս տողերը մեզ յիշեցնում են Լէօնիդ Անդրեեվի «Սով Թագաւոր» («Царь голодъ») գրուածքը, որտեղ բանւորական մասսան իր ցասման ժայթքումը արտայայտում է քաղաքում հրդեհ ու բարբարոս աւերածութիւն տարածելով։

Այս պատկերացումը ինքն ըստ ինքեան արդէն արգասիք է մի բարբարոս հասկացողութեան, որով բուրժուական աշխարհից եկած բանաստեղծները յաճախ բանւորական կազմակերպված զանգուածը սոսկալի կերպով շփոթում են լումպենպրոլետար կամ սանքիւլոթ ամբոխի հետ։

Բացի այդ՝ Վարուժանը մի չափազանց սխալ համեմատութիւն է անում աշխատաւորի կրած զրկանքների նկատմամբ. նա ասում է.

Սակայն իրենց է ինչ որ կրնայ կառուցէն վար ցինին։
(«Դարպաս»)

Այսպիսի մի համեմատութիւն է արել նաև եւրոպական գրողներից մէկը, որ հիմնովին սխալ է։ Նախ՝ եթէ ցինը շահագործող բուրժուազիայի այլաբանութիւնն է, դա ճիշդ չէ, որովհետև ցինը իր որսը ինքը սոսկ իր էներգիայով ու ճարպկութեամբ է ձեռք բերում. մինչդեռ շահագործող տարրը՝ ուրիշի էներգիայով և ապրում ուրիշի հաշւին։ Ապա՝ բանւորը իր գլուխը չէ պահում ցինի կտուցից ընկած պատառով, այլ ապրում է միմիայն իր վաստակած էներգիայի արդիւնքի մի չնչին մասով։

Ցամենայն դէպս, եթէ Վարուժանը չէ թափանցել իր շօշափած, պատկերացրած երևոյթի խորքը, բայց նա զգացել է, որ այդ երևոյթը տառապանքի մի ժխոր է բերում աշխատաւորի համար։ Եւ նա իր երգերից մէկը նուիրում է մայիսի մէկին, իր մօտ կանչելով բոլոր յոգնածներին, բոլոր հիւծվածներին։

Քնարս այսօր, կըրտըելով լարերն իր,
Ձեզ կը կանչէ Արևելքէն Արևմուտք,
Ո՛վ դուք,
Հացի զոհեր, որ ունիք միշտ արեւու
Պասուք։
Ինծի եկէք, ինծի եկէք եալլն։
(«Մայիսի մէկ»)

Նոյն տառապանքը նա նկատում է և ժամանակակից կարգերի անհրաժեշտ երևոյթներից մէկի՝ անառակութեան մէջ. և որքան տարօրինակ են այդ տողերը Վարուժանի բերանում նրա մի քանի «Հեթանոս» երգերից յետոյ, այնու ամենայնիւ սրտի անկեղծ փղձկոց է լսվում «Խաբուած կոյսերին» նուիրած նրա ջերմ խօսքերից։

Ես կարգում եմ ձեզ վրայ, ով տարաբաղդ իմ քոյրեր,
Ես ձեր այպանքը կուլամ՝ աչքերս այդէն փակելով...
Զայրաթորմի ձեր մազերն հոգւոյս վրայ կը սողան՝
Ընչելով քէն մ'արիւնի, օձերու պէս թունաւոր.
Եւ ես քենով կանիծեմ դարուս կատաղ մարդկութեան
Ոսկի հորթերը բոլոր...
(«Խաբուած կոյսեր»)

Եւ այսպէս՝ մարդկային ապաբաղդ մասի տառապանքը անվերջ ողբալով ու սգալով, այդ մասի կեանքում փրկութեան ոչ մի ճանապարհ, ոչ մի դուռ չը գտնելով, Վարուժանը լքվում ու յուսահատվում է ներկայ կեանքից. և անխնելով ժամանակակից մարդկութիւնը, նա իր ներբողները անցեալին է նուիրում, իր օրհներգները «մեռած աստուածներուն» ուղղում։

Վարուժանը լքվում ու յուսահատվում է, որովհետև նա ներկայի վրա անցեալի տեսակէտից է նայում, մի անցեալի, որը նրա աչքում միստիքական նշանակութիւն է ստանում։ Հէնց դրա մէջ է Վարուժանի ռոմանտիզմը։ Նրա աչքում ժամանակակից կեանքի գերակշիռ տարրը «արիւնփառ խաչն» է կազմում, որի թևերը միմիայն «արտմութիւն կը ծորեն» բովանդակ աշխարհիս վրա, որի շնորհիւ «մեր անտառներն ու ծովեր, աղբերակներն ու երգիքները խաղաղ ամայացան ու տաղտկացան». ամեն ինչ ընդունել է «փառքը մահուան», որ արգասիք է խաչի յաղթանակի, իսկ մարդը գլխիկոր ընկած է՝ «գարշապարհին տակ հսկայ խուլ Աստուծոյ մը հրէայ».

Ես պարտըւած, արտասուս գաւըն սրտէն
Կողբամ ձեր մահն, ո՛վ հեթանոս Աստուածներ,

ասում է Վարուժանը, իր այդ տաճարի մէջ հին հեթանոս կեանքի նկատմամբ հանդէս բերելով ռոմանտիզմի բոլոր տարրերը։ Այդ գիծը աւելի ևս աչքի է ընկնում նրա «Հարճը» պօէմանման գրուածքի մէջ, որտեղ մի առանձին հրճուանքով փորձում է նա երգել ասպետական դարերը։

Փառք մեծազօր կենցաղին ասպետական դարերուն՝
Ուր պաշտուեցաւ գեղեցիկն ու զօրութիւնը արբուն...

Եւ ռոմանտիկ ակնոցի առջև անցեալը պարուրվում է թանձր մշուշով, որտեղ «զանգրահեր (?) ասպետներու» մէջ ամբարտաւան մարտիկների և ընկճվածների համար բաբախող յաւէտ անձնուէր մի սիրտ էր գտնում, որը «գեղանի կիներուն և անոնց մարմնոյն բիւր զանձին» էր պատկանում. որտեղ նենգութեան փոխարէն անկեղծութիւնն ու առաքինի քաջութիւնն էր թագաւորում. որտեղ քանդակվում էր «սուսերներով գեղեցկութեան սուրբ բագինն՝ ու իգութիւնը կը խնկուէր». ուր սէրը վաճառված չէր, այլ նուիրված։ Եւ Վարուժանը երգում է.

Փառք ձեզի միշտ աւրներ, հափշտակներ կիներուն՝
Որոնք տուին իրենց տարփն ու համբոյրները պղու
Արիւններու քաջութեան և ոչ ոսկի հորթերուն,
Որոնց սիրտերն առաւ լոկ սուրերու ծայրը փողփողուն...
(«Հարճ»)

Երանի՛ հաւատացողաց... Վարուժանը հաւատացած է, որ սրերի փողփողուն ծայրերը աւելի լաւ են, քան ոսկի հորթերը. և այդ հաւատի հետ մոռացել է սակայն, որ եթէ մեր ժամանակում խնկվում է «ոսկի հորթերով», ասպետական դարերում նա խնկվում էր աւելի վատ բուրմունքով, այսինքն արիւնով... Ընդհանուր Վարուժանի սքանչացումն ու հրճուանքը ասպետական դարերի նկատմամբ ցոյց են տալիս, որ նա միանգամայն անծանօթ է այդ անցեալին և այդ տարրերը երգելիս խպառ չէ մտածել նրանց մասին, չէ խորասուզվել նրանց էութեան մէջ, չէ թափանցել նրանց ոգին։

«Հարճը» անշուշտ Վարուժանի թոյլ գրուածքներից մէկն է. նա ըստ մեծի մասին նկարագրական բնոյթ ունի, զուրկ է հոգեբանական խորութիւնից և որի մէջ գերակշռում է կեղծ կլասիկական տարրը՝ տեղ-տեղ յիշեցնելով Բագրատունու «Հայկ Դիւցազնի» որոշ մասերը։

Վարուժանի տեսողութեան առջև ժամանակակից կեանքը միմիայն իր բացասական գծերովն է հանդէս գալիս. ոչինչ մխիթարական, ոչինչ յուսատու չը կայ այդ կեանքում. ամեն ինչ տանջանքի բովումն է, ամեն երևոյթ իր մէջ տառապանքի դառն աղբիւրը ունի։ Վարուժանի տառապանքների աղբիւրը նախ սիրոյ եղերգն է եղել, պաշտամունքի առարկայ եղած կնոջ ապերախտ գաւաճանութիւնը, որ ապուշ մոլուցքով բզկտել է նրա սիրտը ու անգիտակ ոճիրով փետտել է նրա լարերը։ Ապա տառապանքի մատնված ու մորթվող ժողովրդի հրաժարվելը՝ բանաստեղծի առաջարկած դարմանից, որ նոյնպէս լքում է նրան, մարում նրա վերջին յոյսը ու մտնում «յաւերժական հանգստի» մտորումներին։

Այս վերջին կէտում պարզապէս հանդէս է գալիս բանաստեղծի ինդիվիդուալիստական աշխարհահայեացքը, որով նա իրան հերոս է համարում, իսկ ժողովուրդը՝ հօտային մի ամբոխ, որի վրա կարելի է «հեծնել նման ձիու մը ամեհի» («Տրտունջք») ու քշել այն կողմը, ուր որ ինքը կամենայ։ Եւ ինչպէս բոլոր մօդեռն նէօռոմանտիկները, Վարուժանը ևս իրան հերոս է հռչակում, որովհետև «կը զգայ թէ սիրտն իր աւեզերքի առանցքն է...»։

Ծայրայեղ ինդիվիդուալիզմը իր ընդվզումներով միշտ էլ դատապարտված է եղել ողբերգական վախճանի։ Հէնց այս կամ այն հերոս-անհատի տրագիզմը շատ յաճախ արդիւնք է եղել այն բանի, որ նա շրջապատող միջավայրն ու մարդկային հասարակական զանգուածը համարել է մի «ամեհի ձի», որի սանձը իր ձեռքում ունենալով՝ կը ղեկավարէ նրան այնպէս, ինչպէս կուզենայ։

Իսկ երբ այդ ամենը նրա համար վերջ ի վերջոյ մնում է որպէս լոկ մի մտապատրանք, երբ հերոսը կամ իրան հերոս համարողը թաւալգլոր է լինում այդ «ամեհի ձիուց», այն ժամանակ նա ամենայն հեշտութեամբ ընկնում է խորին վհատութեան մէջ, ամեն ինչ վերջացած համարում, աշխարհը նրա աչքում խաւարի մէջ ընկղմվում...։

Վարուժանը ճիշդ այդ դրութեան մէջ է. իրան հերոս համարելով, «սիրտն իր տիեզերքի առանցքը» ընդունելով, նա հեծել է այդ «ամեհի ձիու» վրա և ապա չարաչար կերպով թաւալգլոր եղել։ Եւ ահա այստեղ սկսվում է նրա տրագիզմը. այն է, թէ ինչպէս նրա մէջ «վիշտը արագօրէն կուռձանայ», ինչպէս նրան «յուսահատութիւնը օրէօր մահուան հետ կընտելացնէ», «չիրմաբոյր գոյութեան» վրա «մեռելապասակ կը հիւսէ», որից յետոյ բանաստեղծին ինչ կը մնայ ասել, եթէ ոչ կրկնել միայն Յովբի նշանաւոր անէծքը՝ «Կորիցէ օրն՝ յորում ես ծնայ...»։

Վարուժանը սկսեց սիրով, սեռական էկստազով և յանգաւ յոռետեսութեան ու յուսահատութեան։ Մերժելով իրականութիւնը, նրան մնում էր փոխադրվել երազների, ցնորքների աշխարհը. նա համոզված է, որ այդպիսի երազողի փրկութիւնը տակաւին եթերի բարձունքներում պէտք է փնտռել։

Եւ նա իր «Բեգասով» փորձում է անել այդ քայլը, մի քայլ, որ չափազանց երկիւղալի, չափազանց վտանգաւոր պիտի համարել իւրաքանչիւր բանաստեղծի համար...։

Չը պէտք է անջատվել երկրից. չը պէտք է մոռանալ, որ բանաստեղծի ոգևորութեան աղբիւրը երկիրն է. այլապէս այդպիսի անջատումը նրան կը դարձնէ էֆեմեր ու անբովանդակ։

Սուրխաթեան

կայացուցիչները, եպիսկոպոսները,] քահանաները, հայ առաջնակարգ քաղաքացիները բողոքել օսմանեան կառավարութեան դուռը, աղերսել, արտասուք թափել, արդարութիւն պահանջել, խնդրել, կեանքի, գոյքի, պատւի ապահովութիւն հայցել։

Ուղիղ չորս տասնեակ տարիներ ես միատեսակ եմ լսել Թիւրքահայերի և օսմանեան կառավարութեան միջև տեղի ունեցած դէպքերը։

Կոտորել, թալանել, բռնաբարել, կին ու աղջիկը խլել, կախաղան հանել, դատարաններում հայերի վկայութիւնը չընդունել, հայ քահանային խաչել, կոզոպտողներին, սպանողներին վարձատրել, փաշայի աստիճանի հասցնել, բանտերը լցնել, լցվելուց յետոյ հին բանտարկեալներին ծովը թափել, և այլն և այլն։

Դրան հետևել է պատրիարքի դիմումը սուլթանին, մեծ վէզիրին, ներքին գործերի մինիստրին, նահանգական վալիներին, նոյն իսկ տասնապետին՝ խնդրել, աղաչել, ոտները համբուրել, արդարութիւն խնդրել և այլն։

Բայց այդ բոլորին օսմանեան կառավարութիւնը մի կողմից կիսաբերան խոստումներ է տուել, միւս կողմից հրաման, որ շարունակեն կոտորել, թալանել, բռնաբարել հայ ժողովրդին։

Այդպէս 40 տարի լսել ու տեսել եմ։

Եւ ո՞րքան յիմարութիւն կը լինի այսուհետև ես հաւատալ օսմանեան կառավարութեանը, այն էլ Աղայեանի յորդորներով...

Եթէ Կ. Պոլսի Թիւրք ղեկավար շրջանները փոքր ինչ հեռատես լինեն և որպէսզի հայերը նըր շարունակեն օտարների դուռը թակել ու նրանց միջնորդութիւնը խնդրել, աւելի լաւ կանեն 1) Աղայեաններին, Ադիլբէյներին և դրանց նման մի քանի տասնեակ «հայրենասէրներին» հեռացնեն գործելու և ազդելու ասպարէզից, 2) Համիդիէ գնդերին ցրնաթափ անէին, և 3) հայերից գրաւած հողերը վերադարձնէին։ Գուցէ դրանից յետոյ հայերը Թիւրքերի խոստումներին մի քիչ հաւատային։ Իսկ առանց դրան հաւատալ Թիւրքին, Թէկուզ Աղայեանի բերանով, ակներև դաւաճանութիւն է։

Ս. Գարագաշ

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

◆ Ֆինանսների մինիստրը յուլիսի 1-ին հաստատել է Կարս քաղաքում բացվելիք Կարսի II փոխադարձ վարկի ընկերութեան կանոնադրութիւնը։

◆ Մեծ-Բրիտանական ինժեներ Սախարտի հետ կապած կապալային պայմանագրի հիման վրա, յատուկ արշաւախումբ է ուղարկված Սևանայ լճի վրա հիդրո-էլեկտրական կայան կառուցանելու նախագիծը կազմելու համար։

◆ Ժողովրդական լուսաւորութեան մինիստրութիւնը, համաձայն Կովկասի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուի միջնորդութեան, յատկացրել է 32,000 ռուբլի Դաղստանի շրջանում 2-ական սենեակներից բաղկացած ժողովրդական 8 քառաշէն դըպրոցների շէնքեր կառուցանելու համար։

◆ Մուղանի դաշտում, մանաւանդ Ջէւաթի գաւառում, բամբակագործները բամբակի արտերը քաղհանելու համար բանւորական ձեռքերի մեծ կարիք են զգում։ Բանւորի օրավարձը 70—80 կոպէկից դառել է 1 ր. 20 կոպ.։

◆ Հիւսիսային Ամերիկայի Միացեալ-Պետութիւնների Բաթումի հիւպատոս Լեսլի Դէնիսը պատրաստվում է ճանապարհորդութիւն կատարել Կովկասում, մեծ մասամբ ոտքով։

◆ Ներկայ յուլիսի 15-ից Կայս. Կովկ. Գիւղատնտեսական Ընկ. շէնքում և շերամապահական կայարանում բացվում են դասընթացքներ կօոպերացիայի մասին. առաջինում ռուսերէն լեզուով, իսկ երկրորդում վրացերէն։ Դասընթացքները ձրի են կօոպերատիվ հաստատութիւնների ներկայացուցիչների համար, իսկ կողմնակի անձանց համար նշանակված է 2 ր. վճար ամբողջ դասընթացքը լսելու համար և 20 կ. էլ մի դասախօսութիւն լսելու իրաւունքի համար։

◆ Ժողովրդական Տան հայկական դրամատիկ խմբակցութեան վարչութիւնը խընդրում է մեզ տպել, որ ինքն որոշել է մըրցանակ տալ ժողովրդական բեմի յարմար լաւագոյն պիէսներին, ինքնուրոյնի համար 75 ր., իսկ թարգմանականի՝ 25 ր.։ Հեղինակները և թարգմանիչները թէ մրցանակի և թէ առաջիկայ 1913/14 թ. թատերշրջանի ռեպերտուարի համար կարող են ուղարկել իրանց աշխատութիւնները խմբակցութեան վարչութեանը հետևեալ հասցէով՝ Тифлисъ, ул. Паскевича № 1. Михаилу Стамболціану.

◆ Կովկասեան ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուի յարուցած միջնորդութեան համաձայն, բաշխված է Քութայիսի ռէալական դպրոցի 17,500 ր. պարտքը արքունի գանձարանին։

◆ Յուլիսի 10-ին, եր. ժ. 6-ին, I Պաւլէնեայա փող. № 4 տանը ապրող Ա. Խաչարդուզովը և նրա մօտ հիւր եկած ալէքսանդրօպոլցի գինեատէր ունեցող Լ. Բուդօյեանը արբած դրութեան մէջ իրար հետ վէճի բռնվեցին իրանց ընդհանուր կենակցուհու պատճառով, որը յետոյ փոխվեց կռւի։ Կռւի միջոցին Խաչարդուզովը գրպանի մեծ դանակով խորը վէրք հասցրեց Բուդօյեանին փորից։ Շտապօգնութեան կառքով վիրաւորը ուղարկվեց Միքայէլեան հիւանդանոց, ուր քիչ յետոյ մեռաւ։ Խաչարդուզովը կալանաւորված է։

◆ Դումայի էլեկտրաքարշի մասնաժողովը որոշել է անօնիմ ընկերութեանը ներթարկել 17,820 ր. տուգանքի յունիսի 1-ից մինչև յուլիսի 3-ը երթևեկութեան համար բաւարար թւով վագոններ դուրս չը հանելու և 420 ր. էլ վագոնների վրա մարշրուտի ցուցանակ չունենալու պատճառով։ Այդ հաշւի մէջ չէ մտնում յունիսի 27-ից մինչև յուլիսի 7-ը էլեկտրական կայարանի մեքենայի փչանալու շնորհիւ 23 վագոններ դուրս չը հանելու առիթով պահանջվող տուգանքը, որ դեռ ևս վճռելի է։

◆ Թիֆլիսի քաղ. վարչութեան կից գործող տեխնիկական խորհուրդը քննել է երկու շատրուան փորելու նախագիծը, որոնք պէտք է զարդարեն Վերայի քաղ. զբօսավայր-այգու աւազանները։ Այդ աշխատանքի համար կապալառուն յատկացրել է 2500 ռուբլի։

◆ Օլգինսկայա փողոցի № 14 տանը ապրող Թամարա Օրալաձէի բնակարանում խուզարկութիւն կատարելու միջոցին, Օրալաձէն, ինքնասպանութիւն գործելու նպատակով, տարճանակ է պարպել իր վրա ու վիրաւորվել։ Նրան խսկոյն տարել են Միքայէլեան հիւանդանոց։ Նրա կեանքին ոչ մի վտանգ չէ սպառնում։

ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Յուլիսի 7-ին Կուր գետում խեղդված Խաչիկովի դիակը յուլիսի 10-ին գտել են Կարաջալա կայարանի մօտիկ ու յանձնել ծնողներին։

◆ Վակէյում, ռուսաց սեմինարիայի հանդէպ, Մարտիրոսովի կալուածում սպանված անձնաւորութիւնը պարզված է այժմ. Նա Թիֆլիսի գաւառի Նօրիօ գիւղի բնակիչ Քիտես Աբրամօվիչ Ասիկաշվիլին է, որին սպանող Սօլօմօն Գրիգորիէվիչ Եսաչէվը կալանաւորված է և յանձնված 2-րդ հաշտարար բաժանմունքի քննիչին։ Ոճրագործը խոստովանել է, որ ինքն է սպանել։ Յուլիսի 11-ին պահակների հսկողութեամբ ոճրագործին փոխադրել են Թիֆլիսի նահանգական բանտը։

ՆԱՄԱԿ ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ

Թիֆլիս, 9 յուլիսի

«Մշակի» № 148-ում Մ. Գէորգեանը «Ցօնքը շինելու տեղ աչքը կուրացրին» յօդուածում արել է մի քանի դիտողութիւններ, որոնց ուղղումն պարտաւոր է անել իւրաքանչիւր ոք, ով մօտ է կանգնած Նուխու դպրոցին։

Թղթակիցը յայտնում է, որ քաղաքում լուր տարածված լինելով՝ թէ դպրոցական ծրագիրը թերի է անցած, հոգաբարձութիւնը ազատ է համարել աւագ-ուսուցչին։ Թղթակիցը ապա աւելացնում է. «Հոգաբարձութիւնը ըմբռնել չը կարողացաւ, որ ծրագրի թերի անցնելու պատասխանատւութիւնը ծանրանում է ամբողջ ուսուցչ. կազմի վրա»։ Ուզում է ասել, որ պէտք է ազատ համարել նաև ամբողջ խումբը...

Աւագ-ուսուցչի ազատ մնալու պատճառները աւելի խորն են. բայց ես այստեղ նպատակ չունեմ երևան հանելու այդ պատճառները։

Մ. Գէորգեանն, ապա շարունակելով, գըրում է. «Այդ չարիքի առաջն առնելու համար, երկար որոնումներից յետոյ, աւագութեան պաշտօնին կոչել են քաղաքիս ծխատէր քահանային. դա մի երևոյթ է, որ ցոյց է տալիս, թէ հոգաբարձութիւնը ի՛ր աստիճան կանգնած է իր կոչման բարձրութեան վրա»։

Եթէ Մ. Գէորգեանը մի յետադարձ հայեացք ձգի մեր աւագ-ուսուցիչների անցեալ պատմութեան վրա, կը տեսնի, որ Սահակ ք. Տէր-Պօղոսեանը՝ որպէս աւագ՝ անպայման կանգնած է իր աւագութեան կոչման բարձրութեան վրա։ Ճիշդ է, հոգաբարձութիւնը միշտ էլ ձգտել է ունենալ բարձրագոյն ուսման տէր աւագ, բայց նրան երբէք չէ աջողվել, որովհետև 1000—1200 ռուբլով ոչ ոք չէ բարեհաճել գալ գաւառ։ Բացի այդ՝ մի եփված, միջնակարգ կրթութիւն ունեցող, երկար փորձառութեամբ, զարգացմամբ և մանկավարժական պատրաստութեամբ օժտված անձ կարող է աւելի օգտակար լինել, քան որևէ անփորձ համալսարանականը։ Իսկ Ս. ք. Տէր-Պօղոսեանը միանգամայն օժտված է յիշածս բարեմասնութիւններով։ Ուստի՝ նրա ընտրութեամբ հոգաբարձութիւնը մի քայլ առաջ է գնացել, քանի որ ընդունակ է օգտագործել իր տեղացի կարող ույժին և ոչ թէ, ըստ սովորութեան, վանել, հեռացրել է իրանից։ Պէտք է մի անգամ ընդմիշտ հեռացնել մեր գլխից այն միտքը, որ ամեն մի փարաջա արգելք է կուլտուրական որևէ գործ կատարելու համար։ Մենք համոզված ենք, որ Նուխու դպրոցն այսուհետև առաջխաղացման ուղիի վրա է կանգնած. միայն անհրաժեշտ է օժանդակել, հետաքրքրվել, փարվել դպրոցով և մարդուն գործով և միայն գործով քննադատել։

Արամ Տօնեան

ՕՐՎԱՅ ՆՈՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

◆ Բերլինից հաղորդում են, որ Ֆերդինանդ թագաւորը դիմել է Վիլհէլմ կայսրին՝ խնդրելով միջնորդել Թագաւոր Կայսրի առաջ։

◆ Բօլգարիան դիմել է Անգլիային ու Աւստրիային, խնդրելով նպատակել աւտօնոմ Մակեդօնիա ստեղծելու։ Այդ հանգամանքը առիթ է տալիս կասկածելու, թէ որքան անկեղծ է Բօլգարիայի յայտարարութիւնը խաղաղութեան ձգտելու մասին։

◆ Ցետինիէից Վիէննայի ռուս դեսպանութեանը և Պետերբուրգ արտաքին գործերի մինիստրութեանը թղթեր տանող ռուսաց սուրհանդակին կալանաւորել են աւստրիացիները Ֆիումէում։ Թղթերը խլելու փորձերի դէմ սուրհանդակը բողոքեց, և նրան արձակեցին արձանագրութիւն կազմելուց յետոյ։ Վիէննայի ռուսաց դեսպանը բողոք յայտնեց արտաքին գործերի մինիստր կոմս Բերխտոլդին։

◆ «Рѣчь» լրագրում տպագրված է մակեդօնացի ուսանողների կոչը, ուղղված՝ մեծ պետութիւններին, Մակեդօնիան աւտօնոմ յայտարարելու պետութիւնների հովանաւորութեան ներքոյ։

◆ Կ. Պոլսից ստացված լուրերի համաձայն, մինիստրների խորհուրդը որոշել է պատերազմ յայտարարել Բօլգարիային։ Թիւրքական զօրքերին հրաման կը տրվի մտնելու Բօլգարիայի սահմանները։

◆ Բէլգրադում խօսում են, որ դաշնակիցներն ու Ռումինիան վճռել են դիմադրութիւն ցոյց տալ Թիւրքիային, եթէ վերջինս փորձ անի նորից յետ գրաւել իրանից խլված շրջանները։ Հնարաւոր են համարում, որ նոր պատերազմ կը ծագի բալկանեան պետութիւնների ու Թիւրքիայի միջև։

◆ Գերմանական շրջաններում ուժեղանում է համակրանքը դէպի Թիւրքիան։ Կասկած են յայտնում, որ Եւրոպան հազիւ թէ միջամտելու մասին արած իր սպառնալիքը ի կատար ածի։

◆ Լոնդոնում դեսպանների խորհրդակցութիւնը ընդունել է, որ Թիւրքիան անմիջապէս պէտք է մաքրէ Ադրիանուպոլիսը։ Այն դէպքում, եթէ Թիւրքիան հրաժարվի կատարել, պետութիւնները ծովային ցոյցի և ֆինանսական ճնշումների կը դիմեն։

◆ Պօլսական շրջաններում խօսում են, որ Թիւրքիան, Սերբիան ու Յունաստանը համաձայնութիւն են կայացրել՝ Լոնդոնի խաղաղութեան դաշնագիրը համարելու ոչնչացված և ստորագրել նոր դաշինք, մի կողմ թողնելով սահմանների հարցը։

◆ Լօձում կալանաւորվել են ութ գործարանատէրեր, որոնք մեղադրվում են ապահովագրական պրեմիաներ ստանալու նպատակով իրանց գործարանները հրդեհելու մէջ։

◆ Կամենեց-Պօդօլսկից հաղորդում են, որ տեղական ադմինիստրացիան նահանգի զանազան տեղերում փակել է կաթօլիկաց մի քանի բարեգործական ընկերութիւնները։

ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

(ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳԻ ՀԵՌ. ԳՈՐԾ.)

11 յուլիսի

ՆԻԿՈԼԱԵՎ։ (Խէրսոնի նահանգ)։ Ռուսաց նաւաշինութեան գործարանում գործադուլ արին բոլոր արհեստաւորները՝ պահանջելով աւելացնել աշխատանքի վարձը։ Գործարանը փակված է, իսկ բանւորները արձակված։

ՀԱՋԻՔԵՆԴ։ Միլի անապատից անօգին քանակութեամբ մորեխ է թռչում։ Ազգաբնակութեանը պատճառել են անօգին վնասներ, մանաւանդ Կարեագինի գաւառի Գէօրգիէվսկ գիւղին։ Վնասված են նոյնպէս ցանքերը Շուշու և Նուխու գաւառներում։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ։ Ֆարմանի հիդրո-աէրօպլանը, որով թռիչք էր կատարում ծովի վրա կապիտան Ալէքսանդրովը, իջնելիս՝ ույժով դիպչելով ջրին՝ կոտրվեց ու ջրասոյզ եղաւ։ Օդաչուն կարողացաւ ժամանակին դուրս թռչել և լողալով հասնել ափը։

ՊՈԼՏԱՒԱ։ Տեղատարափ անձրևը հեղեղել է փողոցներից շատերը. ջրով լցվել են քաղաքում և արուարձաններում նկուղի բնակարանները։ Այն հրապարակը, ուր այժմ Իլիինի տօնավաճառն է, դարձել է լիճ, ապրանքները արշին ու կէս խորութեամբ ջրի տակ են։ Շրջակայքում հացադաշտերը թեք են ընկել։ Հաւաքված հացահատիկների մի մասը ջուրը տարել է։ Վնասները ահագին են։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչներ՝ Ա. ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Ե. ՏԷՐ-ՄԱՐԿՈՍԵԱՆ
Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

ՏԵՂԵԿԱՏՈՒ

ԱՆԴՐԿՈՎԿԱՍԵԱՆ ԵՐԿԱԹՈՒՂԻ

1913 թւի ապրիլի 18-ից մինչև 1914 թ. ապրիլի 17-ը։ (Ժամերը նշանակված են Թիֆլիսի ժամանակով)

ԹԻՖԼԻՍԻՑ ՄԵԿՆՈՒՄ Է

ԲԱԳՈՒ.—Արագ գնացքը № 6—10 ժ. 16 ր. առ., հասնում է Աղստաֆա 12 ժ. 34 ր., Գանձակ 3 ժ., Եւլախ 4 ժ. 31 ր., Հաջի-Կաբուլ 8 ժ. 6 ր. եր., Բագու 11 ժ. 13 ր. գիշ.։ Փոստատար գնացքը № 4—10 ժ. 16 ր. գիշ., հասնում է Աղստաֆա 1 ժ. 6 ր. գիշ., Գանձակ 4 ժ. 16 ր. առ., Եւլախ 6 ժ. 15 ր. առ., Հաջի-Կաբուլ 10 ժ. 46 ր. առ., Բագու 3 ժ. 31 ր. ցեր.։ Մարդատար գնացքը № 8—6 ժ. 29 ր. եր., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 50 ր. եր., Գանձակ 11 ժ. 23 ր. գիշ., Եւլախ 1 ժ. 1 ր. առ.։ Հաջի-Կաբուլ 4 ժ. 42 ր. առ., Բագու 7 ժ. 53 ր. առ., Խառն գնացքը № 106 (Մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—4 ժ. 23 ր. առ., հասնում է Աղստաֆա 8 ժ. 41 ր. առ., Գանձակ 1 ժ. 7 ր. ցեր., Եւլախ 5 ժ. 19 ր. ցեր., Հաջի-Կաբուլ 12 ժ. 29 ր. գիշ., Բագու 7 ժ. 28 ր. առ.։

ԲԱԹՈՒՄ.—Փոստատար գնացքը № 3—9 ժ. 51 ր. առ., հասնում է Միխայլօվօ 1 ժ. 56 ր. ցեր., Բաթում 11 ժ. 8 ր. գիշ.։ Մարդատար գնացքը № 7—4 ժամ 40 ր. ցերեկվայ, հասնում է Միխայլօվօ 8 ժ. 46 ր. եր., Բաթում 5 ժ. 40 ր. առ.։ Մարդատար գնացքը № 9—10 ժ. 20 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 2 ժ. 31 ր. գիշ., Բաթում 10 ժ. 59 ր. առ.։ Խառն գնացքը № 107 (մարդատարի արագութեամբ ապրանքների համար)—2 ժ. 48 ր. գիշ., հասնում է Միխայլօվօ 8 ժ. 20 ր. առաւ., Բաթում 10 ժ. 18 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆ.—Փոստատար գնացքը № 4/3—12 ժ. 51 ր. ցեր., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 10 ր. եր., Ալէքսանդրօպօլ 11 ժ. 48 ր. գիշ., Էջմիածին 5 ժ. 12ր. գիշ., Ուլուխանլու 5 ժ. 40 ր. գիշ. (առանց Երևան մտնելու), Նախիջևան 10 ժ. 15 ր. առ., Ջուլֆա 11 ժ. 42 ր. ցեր.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 24/23 (միայն II և III կարգի վագոններով)—8 ժ. 8 ր. եր., հասնում է Ղարաքիլիսա 3 ժ. 23 ր. գիշ., Ալէքսանդրօպօլ 6 ժ. 57 ր. առ., Էջմիածին 12ժ. 10 ր. ցեր., Ուլուխանլու 12 ժ. 38 ր. ցեր., Երևան 1 ժ. 33 ր. ցեր.։ Մարդատար-ապրանքատար գնացքը № 14/13—12 ժ. 46 ր. գիշ., հասնում է Ղարաքիլիսա 8 ժ. 13 ր. առ., Ալէքսանդրօպօլ 11 ժ. 50 ր. ցեր., Կարս 4 ժ. 18 ր. ցեր.։

ԲՈՐԺՈՄ.—Մարդատար գնացքը № 17/18—8 ժ. 2 ր. առ., հասնում է Գօրի 10 ժ. 41 ր. առ., Բօրժօմ 9 ժ. 31 ր. ցեր.։ Մարդատար № 19/20—3 ժ. 18 ր. ցեր., հասնում է Գօրի 5 ժ. 59 ր. ցեր., Բօրժօմ 1 ժ. 2 ր. երեկ.։

ԹԻՖԼԻՍ Է ՀԱՍՆՈՒՄ

ԲԱԳՈՒԻՑ.—Արագ գնացքը № 5—9 ժ. 35 ր. եր. Փոստատար գնացքը № 3—9 ժ. 1 ր. առ.։ Մարդատար գնացքը № 7—3 ժ. 53 ր. ցեր։ Խառն գնացքը № 107—2 ժ. 12 ր. գիշ.։

ԲԱԹՈՒՄԻՑ.—Փոստատար գնացքը № 4—9 ժ. 16 ր. երեկ.։ Մարդատար գնացքը № 8—5 ժ. 54 ր. ցեր.։ Մարդատար գնացքը № 10—8 ժ. 40 ր. առ.։ Խառն գնացքը № 106—3 ժ. 38 ր. գիշ.։

ՋՈՒԼՖԱ-ԵՐԵՒԱՆԻՑ.—Փոստատար գնացքը № 4Д./3—7 ժ. 32 ր. եր.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 26/25—(II և III կարգի վագոններով)—10 ժ. 50 ր. առ.։ Մարդ.-ապրանքատար գնացքը № 16/15—7 ժ. 28 ր. առ.։

ԲՈՐԺՈՄԻՑ.—Մարդատար գնացքը № 17/18—11 ժ. 7 ր. եր.։ Մարդատար գնացքը № 19/20—7 ժ. 38 ր. առ.։

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

ՀՕՆՕՐՐԷԻ (ՏՐԻՊՊԵՐ) ԴԷՄ
ՆՈՐ-ՄԻՋՈՑ
„SALO—ՊԻՉԻԼԻՆ"
ներգործում է արագ և արմատականապէս, և բժիշկների վկայութեամբ համարվում է լաւն հաստատուն միջոց: Գործածելու ձեռնարկը կցվում է տուփերին: Իսկականը միտողեայ տուփերում, հատը՝ 1 ր. և 1 ր. 80 կ.։
Միաժամանակ լաւ է ներգործում թէ ջերմ և թէ յարատև բնոյթ ունեցող դէպքերում և կարճ ժամանակի ընթացքում վերացնում է ամենայամառ բորբը:
ՊԱՀԵՍՏԸ՝ Петербургъ, Разъѣзжая ул., № 7, аптека Б. Конгейма.
Ուղարկվում է վերադիր վճարով: Ճանապարհածախսը պօստային սակագնով:
Ստացվում է նաև Կովկասեան ... դեղատներում:
Ապրանքների փաճառանոցում:
(Դ.) 0—27

Արևմանսկիի հայոց ծխական երկսեռ դպրոցի 15 աշակերտի համար հարկաւոր է
ՄԻ ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ
ՈՒՍՈՒՑԻՉ
հայոց լեզուի, կրօնի և եկեղեցում համգիստութ և տօն օրերին դպրութիւն անելու պաշտօնով։
Դիմել՝ Армянскій-Базаръ (Тавр. губ.) Сергѣю Антоновичу Допикову. 563. 4—2

„ՄՇԱԿԻ" ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ
ՎԱՃԱՌՎՈՒՄ ԵՆ
L. SOLUSOՅԻ հետևեալ երկերը.
1) ԽՈՍՏՈՎԱՆՈՒԹԻՒՆԸ, թարգմ. Սուրխաթեանի . . . . . . 30 կ.
2) ԿՈՆՖՈՒՑԻՈՍ (Չինական իմաստունը), խմբագրութեամբ Լ. Ն. Տոլստոյի, կազմեց Ա. Բուլանժէ, թարգմ. Սուրխաթեանի . . . . 7 կ.
3) ԱՍԱՑՈՒԱԾՆԵՐ ՄԱՀՕՄԵԴԻ, ընտրված Լ. Տօլստոյից, թարգ. Լ. Դանիէլեանի . . . . . . 5 կ.
4) ՔՕՑԵՐԸ, թարգ. Դանիէլեանի . 5 կ.
5) ԻՆՉՈՎ ԵՆ ԿԵՆԴԱՆԻ ՄԱՐԴԻԿ, թարգմ. Լ. Դանիէլեանի . . . 10 կ.
Նրանք, որոնք այս գրքերից մի-մի օրինակը պահանջեն մեզանից փողը կանխիկ ուղարկելով, կը ստանան 10% զեղչ և ճանապարհածախսը մեզ վրա։ Վերադիր վճարով պահանջողներին զեղջ չի լինի։
Հասցէն՝ Ред. газ. «Мшакъ», Тифлисъ.
(3) 10—4

ՄԻ ԹԻՒՐՔԱՀԱՅ
ԵՐԻՏԱՍԱՐԴ,
որ գրագէտ է և գիտէ նաև ռուսերէն, ցանկանում է պաշտօն զանազան առևտրական կամ այլ հիմնարկութիւնների գրասենեակներում։ Հասցէն՝ Базарная ул. № 1, д. Мухранскаго, հարցնել Կարապետ Տիգրանեանցին։
(օ. մ.) 557. 3-3

ԽՈՅԹԱՅ գիւղի եկեղ.-ծխ. միդասեան դպրոցի համար հարկաւոր է մի փորձված
ՈՒՍՈՒՑԻՉ
ճեմարանաւարտ կամ թեմականաւարտ, ծանօթ լինի և եկեղեցական երգեցողութեան։ Ռոճիկ 500 ռուբլի, լուսաւորութիւն, վառելիք, սենեակ և ճանապարհածախս 15 ռուբլի։ Դիմել՝ Черезъ Туапсе (Черном. губ.) Сел. Гойти Арм. церк.-прих. попечительству.
օ. մ. 550. 4—4

ԹԻՖԼԻՍԻ ՄԵՇՉԱՆՆԵՐԻ ԱՒԱԳԸ
սրանով տեղեկացնում է Թիֆլիսի մէշչաններին՝
1) որ ՄԵՇՉԱՆԱԿԱՆ ՏՈՒՐՔԻ ԵՒ ԱՊԱՌԻԿՆԵՐԻ ԳԱՆՁՈՒՄԸ, պ. պ. լիազօրների ընդհ. ժողովի որոշման համաձայն, ԱՅՍՈՒՀԵՏԵՒ ԿԸ ԿԱՏԱՐՎԻ ՀԱՐԿԱՀԱՒԱՔ ԱՒԱԳԻ ԵՒ ՆՐԱ ՕԳՆԱԿԱՆՆԵՐԻ ՄԻՋՈՑՈՎ, համաձայն 1838 թ. յունիսի 28-ի կանոնադրութեան (Պետ. Խորհրդի կարծիք՝ Բարձրագոյնս հաստատված).
2) որ մարտի 12-ին և ապրիլի 29-ին ս. թ. տեղի ունեցած ընտրութիւններին հարկահաւաք Աւագ է ընտրված ՄԻՔԱՅԵԼ Ա. ԻՇԽԱՆԵԱՆԸ, իսկ օգնականներ՝ ԳՐԻԳՈՐ Բ. ՊՕՊՕՎԸ և ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ԻՎ. ՆՕՎԻԿՕՎԸ.
3) քանի որ յիշեալ պաշտօնակատար անձերի ընտրութիւններն արդէն հաստատված են նահանգական իշխանութեան կողմից, հետևաբար այդ անձերը ԸՍՏ ՕՐԻՆԻ ԻՐԱՒՈՒՆՔ ՈՒՆԵՆ ՄԵՇՉԱՆՆԵՐԻՑ ԳԱՆՁԵԼՈՒ ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ ՏՈՒՐՔԸ, որի համար և կարող են նըրանք ներկայանալ մէշչաններին՝ սրանց բնակարանները, ծառայատեղերը, ֆաբրիկաները, գործարանները, արհեստանոցները և այլն յաճախելով, և պահանջել նրանցից տուրքը, յանձնել նրանց համապատասխան ծանուցագրերը տուրքի վճարման վերաբերեալ, միևնոյն ժամանակ արթուն հսկողութիւն ունենալով այդ տուրքերի կանոնաւոր գանձման վրա՝ շարունակ յիշեցնելով հարկատուներին վճարը ժամանակին մուծելու վերաբերեալ, ՍՏԱՆԱԼ ԴՐԱՄՆԵՐԸ ԵՒ ՏԱԼ ՎՃԱՐՈՂՆԵՐԻՆ ՍԱՀՄԱՆՎԱԾ ԱՆԴՈՐՐԱԳՐԵՐ. ինքնակամ կերպով տուրքերը չը վճարելու դէպքում հարկահաւաքները դիմելու են ՈՍՏԻԿԱՆԱԿԱՆ սախպողական միջոցների.
4) որ վերոյիշեալ պաշտօնական անձերը Մէշչանների Աւագի կողմից ստացած ունեն իրանց կոչմանը համապատասխան վկայագրեր, նոյնպէս և անդորրագրերի գրքոյկներ՝ ժապաւինեալ և Մէշչանական Ուպրավայի կնիքով. միաժամանակ՝ Թիֆլիսի պ. նահանգապետի կողմից առանձին կարգադրութիւն է եղած Թիֆլիսի ոստիկանութեանը ՕՐԻՆԱԿԱՆ ԱՋԱԿՑՈՒԹԻՒՆ ՑՈՅՑ ՏԱԼՈՒ յիշեալ հարկահաւաքներին իրանց պարտականութիւնների կատարման միջոցին.
և 5) որ ցանկացողները՝ անձամբ վճարել իրանցից պահանջվելիք տուրքը Ուպրավային, կարող են անցեալի պէս բարեհաճել դիմել Ուպրավայի կասսային։
565. 1—1

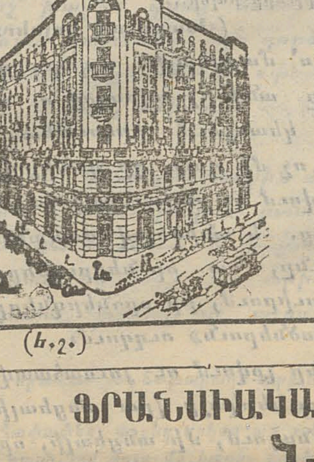

ՊԱԼԱՍ-ՀՕՏԵԼ
ԼՕՁ
Նորագոյն առաջնակարգ հիւրանոց
150 շքեղ կահաւորված համարներ
1 ր. 50 կ-ից սկսած
Առանձին ուշադրութիւն է դարձված օրինակելի մաքրութիւն, անդորրութիւն և կարգ ու կանոն պահպանելու վրա։
(Ա. Հ.) (Л. 12046) 8—3

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՇՈԳԵՆԱՒԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ
Ն. ՊԱԿԷ ԵՒ ԸՆԿ.
յայտարարում է ի գիտութիւն ճանապարհորդների և ապրանք ուղարկողների, որ Ընկերութեան շոգենաւ «ԻՕՆԻ» (նաւապետ Պէկու) մեկնում է Բաթումից Մարսէյլ դիպելով Տրապիզոն, Սամսոն և Կ. Պոլիս
Հինգշաբթի, յուլիսի 18-ին (յուլիսի 31-ին 1913 թ. ն. տ.)
Տեղեկութիւնների համար խնդրում են դիմել Ընկ. Թիֆլիսի գործակալ պ. Ս. ԿԻՒԼՊԵՆԿԵԱՆԻՆ, իր գրասենեակում, որ գտնվում է Արմեանսկի բազարում՝ Գոստինի դվոր Մանթաշեանների։ Հեռախօս № 7—21.
564. 1—1

Типографія канцеляріи Намѣстника Его Императорскаго Величества на Кавказѣ Лорисъ-Меликовская улица, домъ казенный